

Bir Budist Ahlak Klasîği: Aryaşura'nın *Câtakamâlâ'sı*

Araştırma makalesi • *Research article*

Ali GÜL*

Atıf/©: Gül, Ali, (2022). Bir Budist Ahlak Klasîği: Aryaşura'nın *Câtakamâlâ'sı*, Milel ve Nihal, 19 (2), 147-186.

Öz: Dinî geleneklerin en önemli yönlerinden biri ahlaki yapılarıdır. Bütün dinler müntesiplerine ahlaklı yaşamayı salık verir ve bu anlamda birtakım prensipler ortaya koyar. Ahlaki prensipler dinlerin kutsal metinleri içinde önemli bir yer tutar. Öte yandan kutsal metinler dışında üretilen dinî literatürde ahlaki öğretileri esas alan metinlere çokça rastlanır. Bu metinler çeşitli edebî türleri kullanabilir. Budist gelenek söz konusu olduğunda Câtaka adı verilen öyküler, bu açıdan önemli bir edebî türü oluşturur. Buda'nın geçmiş yaşam anlatıları olarak tanımlanabilecek Câtakalar, onun bir bodhisattva yani Buda olma yolunda bir namzet iken sergilediği erdemleri konu edinir. Budist gelenekte yüzlerce Câtakadan söz edilir. *Pali Kanor'un Câtaka* kitabı bunların 547'sini içerir. Budist literatürde ilhamını Câtaka öykülerinden alan derlemeler de vardır. Aryaşura'nın (MS 4. yüzyıl?) kaleme aldığı ve otuz dört Câtaka öyküsünü barındıran *Câtakamâlâ*, bu derlemelerin en bilinenidir. Elinizdeki makale, bir taraftan *Câtakamâlâ'yı* tanıtmaya ve *Câtakamâlâ'nın* Budist ahlak geleneğini yansıtmadaki katkısını değerlendirmeye çalışırken diğer taraftan eserin içerdiği öyküler çerçevesinde Budizm'in kimi ahlaki esaslarını ortaya koymaya gayret edecektir.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Buda, Budist ahlak, Bodhisattva, Câtaka öyküleri, Aryaşura, Câtakamâlâ.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı / Asst. Prof., Trabzon University, Faculty of Theology, Department of History of Religions [aligu10@hotmail.com], ORCID: 0000-0003-2271-8390.

A Buddhist Ethical Classic: Aryasura's *Jātakamāḷā*

Citation/©: Gül, Ali, (2022). A Buddhist Ethical Classic: Aryasura's *Jātakamāḷā*, Mîlel ve Nihal, 19 (2), 147-186.

Abstract: One of the most important aspects of religious traditions is their moral structure. All religions advise their followers to live morally and set out some principles in this sense. Moral principles occupy an important place in the sacred texts of religions. On the other hand, texts based on moral teachings are frequently encountered in the religious literature produced outside the sacred texts. These texts can use various literary genres. In the case of the Buddhist tradition, the stories called Jātaka constitute an important literary genre in this respect. The Jātakas, which can be defined as the past life narratives of Buddha, deal with the virtues he exhibited while he was a bodhisattva, a candidate to become a Buddha. Hundreds of Jātakas are mentioned in the Buddhist tradition. The Jātaka book of the *Pali Kanon* contains 547 of them. In the Buddhist literature, there are also compilations that take their inspiration from the Jātaka stories. *Jātakamāḷā*, written by Aryasura (4th century AD?) and containing thirty-four Jātaka stories, is the most well-known of these collections. This article, on the one hand, will try to introduce *Jātakamāḷā* and evaluate its contribution to reflecting the Buddhist moral tradition, on the other hand, it will try to reveal some moral principles of Buddhism within the framework of the stories contained in the work.

Key Words: Buddhism, Buddha, Buddhist ethics, Bodhisattva, Jātaka tales, Aryasura, Jātakamāḷā.

Giriş

İnanç ve ibadet anlayışlarıyla birlikte ahlaki öğretiler, dinsel geleneklerin temel unsurlarını oluşturur. Dinler; kutsal metinleri, din kurucuları ve tarihsel süreçleri boyunca ürettikleri metinler aracılığıyla ahlaki öğretilerini temellendirir ve bu öğretileri mensuplarına kazandırmaya çalışır. Örneğin İslam söz konusu olduğunda, İslam ahlak öğretisinin esasları öncelikle Kur'an'a, sonrasında Hz. Muhammed'e nispet edilen öğretilere dayandırılır. Bununla birlikte İslam geleneği, bu iki temeli esas alarak asırlar boyunca ahlaki öğretileri ortaya koyan bir literatür oluşturmuştur. Bu anlamda *Tehzîbü'l-Ahlâk* ve *Ahlâk-ı Alâî* gibi klasikler, İslam ahlakıyla ilişkili iki önemli eser olarak karşımıza çıkar. Diğer dinî geleneklerde durum farklı değildir. *Pirke Avot* Yahudi ahlak öğretisi açısından son derece önemli bir metin iken *Dharma Şastralar* Hindu ahlak -ve tabii ki hukuk- sisteminin taşıyıcı kolonlarıdır.

Dinsel geleneklerin ahlak üzerine yazılı literatürü yalnızca didaktik ve felsefi nitelikli metinlerden müteşekkil değildir. Hikâye,

masal ve fabl türünde ahlak temalı metinler az olmadığı gibi bu tür eserlerin insanları etkileme hususunda üstün konumu dikkate değerdir. Hindu kültürünün bir meyvesi *Pançatantra*, tarihî süreçte İslam kültürüne mâl olmuş *Kelile ve Dimne*, Türk inanç ve geleneklerini yansıtan *Dede Korkut Kitabı*, edebî karakterli olmakla birlikte esasında ahlak öğreticisi metinlerdir.

Bu noktada yönümüzü Budist ahlak literatürüne çevirirken öncelikle dile getirilmelidir ki Budizm, etik açıdan son derece güçlü bir yapıya sahiptir. Konu üzerinde kalem oynatan kimi uzmanların Budizm'i, "dinî ve felsefi sistemler içinde en etik olan" veya "özü ve felsefesi tartışmasız biçimde etik olan" gelenek şeklinde değerlendirdiklerine şahit olunur.¹ Yukarıdaki ifadeler bağlamında Budist kutsal metinlere bakıldığında ahlaki konuların yaygın biçimde işlendiği fark edilir. *Pali Kanon*'da, doğrudan ahlaki konularla ilişkili olan ve kanonun tertibinde bir bütünlük arz etmesi niyetiyle bir araya getirildiği anlaşılan bölümler göze çarpar. Örneğin *Sutta Pitaka*'nın uzun söylevleri/konuşmaları içeren *Digha Nikaya* bölümünün ilk on üç söylevi "Ahlaki pratikler koleksiyonu" (*Silakkhandhavagga*) olarak bilinir.² Söz konusu söylevlerde Buda'nın birtakım tasniflere giderek (küçük derecedeki erdemler, orta derecedeki erdemler, büyük derecedeki erdemler gibi) birçok etik prensibi sıraladığı görülür.³

Pali Kanon'un ilk kısmını oluşturan *Vinaya Pitaka*'nın Budist ahlak öğretisiyle yakın ilişkisi ise özellikle vurgulanmalıdır. Budist manastır hayatının yasa kitabı mesabesinde olan *Vinaya*, keşiş hayatına verdiği muazzam önemle beliren Budizm'in keşişlere yönelik ortaya koyduğu ahlaki içerikli disiplin kurallarını muhtevindir. Ahlaklı ve disiplinli bir yaşam keşişleri nirvanaya götürecektir yoldur.⁴

¹ Bk. Damien Keown, *The Nature of Buddhist Ethics* (New York: Palgrave Macmillan, 1992), 11-12.

² Keown, *The Nature of Buddhist Ethics*, 25.

³ Söz konusu etik prensiplerin listesi ve karşılaştırılması için şu suttalara bakılabilir: "Brahmajāla Sutta (DN 1)", [Dhammadata.org](https://www.dhammadata.org/suttas/DN/DN01.html), erişim 1 Mart, 2022, <https://www.dhammadata.org/suttas/DN/DN01.html>; "Kevatta (Kevaddha) Sutta: To Kevatta (DN 11)", Access to Insight, erişim 1 Mart, 2022, <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/dn/dn.11.0.than.html>; "Samaññaphala Sutta: The Fruits of the Contemplative Life (DN 2)", Access to Insight, erişim 1 Mart, 2022, <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/dn/dn.02.0.than.html>.

⁴ Hammet Arslan, *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı* (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2015), 13-14, 23, 31.

*Vinaya'*nın ilk bölümünü teşkil eden *Patimokkha* ise söz konusu ahlak-disiplin kanunlarını keşişlere ve keşişelere ayrı ayrı hitap edecek şekilde içerir.⁵ *Patimokkha* kurallarına sıkı biçimde riayet şarttır. Bu amaçla keşişler ay takvimine göre hilal ve dolunay günlerinde bir araya gelirler ve uposatha adı verilen törende, sözü edilen etik ve disiplin kurallarını, günah itirafını da bu törenin bir parçası kılarak okurlar.⁶

Öte yandan Budist gelenekte keşiş veya ruhban sınıfından olmayan sıradan insanlar için beş erdem (*pañca śīla*) olarak isimlendirilen, âdeta anahtar niteliğinde bir ahlak formülü öne çıkar. Cana kıymamak, çalmamak, gayri meşru cinsel ilişkiden kaçınmak, yalan söylememek, içki içmemek,⁷ bu formülün ilkeleridir. Buda tarafından kurtuluşa götüren orta yol olarak tanımlanan Sekiz-katlı Asil Yol'un⁸ da ahlaki prensiplere işaret ettiği kabul edilir. Söz konusu sekiz katın/adımın 3., 4. ve 5. maddelerinin (doğru konuşma, doğru hareket ve doğru geçim araçları) Budist etik ilkeleri (*śīla*) genel olarak muhtevi olduğu düşünülür.⁹ Tüm bunlarla birlikte D. Keown'un görüşlerine istinaden şu ifade edilebilir: Etik ilkelerin bir

⁵ Bk. *Vinaya Texts (Part I: The Patimokkha, The Mahavagga)*, trans. from Pali by T. W. Rhys Davids, Hermann Oldenberg, ed. Max Müller (Oxford: The Clarendon Press, 1881), 3-69. *Patimokkha* kuralları hakkında geniş bir değerlendirme için bk. Arslan, *Budizm'de Manastır Hayatı*, 150-228.

⁶ Arslan, *Budizm'de Manastır Hayatı*, 342-347.

⁷ "Abhisanda Sutta: Rewards (AN 8.39)", Access to Insight, erişim 7 Şubat, 2022, <https://www.accesstoinight.org/tipitaka/an/an08/an08.039.than.html>; ayrıca bk. Madhu Bazaz Wangu, *Buddhism* (New York: Chelsea House Publisher, 2009), 32-33; Henry Steel Olcott, *Budist Kateşizm*, çev. Ali Gül (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 115; Söz konusu beş ilkenin Budist kutsal metinlerdeki iz düşümleri ve Budist geleneğin yorumları ile ne genişlikte anlaşıldığı hakkında bir değerlendirme için bk. Peter Harvey, *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values and Issues* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 66-79; Hammet Arslan, "Evrensel Bir Budist Ahlak Sisteminden Söz Edilebilir mi? Pancasila Bağlamında Bir Değerlendirme", *II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu Bildirileri*, ed. İshak Tekin, Esmâ Türkmen (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021), 99-109.

⁸ Sekiz-katlı Asil Yol'un adımları/katları şunlardır: 1- Doğru İnanç, 2- Doğru Düşünce, 3- Doğru Konuşma, 4- Doğru Hareket, 5- Doğru Geçim Araçları, 6- Doğru Gayret, 7- Doğru Anma, 8- Doğru Meditasyon. Bk. "Dhammacakkappavattana Sutta: Setting the Wheel of Dhamma in Motion (Samyutta Nikaya, 56.11)", Access to Insight, erişim 3 Mart, 2022, <https://www.accesstoinight.org/tipitaka/sn/sn56/sn56.011.than.html>; *Buddhist Suttas*, trans. T. W. Rhys Davids (Oxford: Clarendon Press, 1881), 147.

⁹ Harvey, *Buddhist Ethics*, 37; Wangu, *Buddhism*, 10-11; Damien Keown, *Buddhist Ethics: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 4-5.

disiplin anlayışıyla sunulması Budizm'de ahlaki yaşamın, görev bilinci çerçevesinde tezahür etmesini sağlamıştır.¹⁰

Budist düşüncede ahlaki öğretilerin bir bütün olarak dharma, karma, samsara ve nirvana kavramlarıyla ilişkisi vardır.¹¹ Hint geleneğinde pek çok anlama işaret etmekle beraber, en geniş manasıyla dharma, evreni yöneten fiziksel ve ahlaki yasalardır. Budist gelenekte ise Buda'nın (esasında tüm Budaların) ortaya koyduğu ve kişiyi kurtuluşa/nirvanaya götüren hakikat öğretisidir. Dharmanın kapsamı içinde doğru inanç ve doğru düşünce alanları kadar doğru davranışın da yeri vardır; bu alan doğrudan etik yapıyla ilişkilidir. Karmayı ise bir ahlaki eylem yasası olarak değerlendirmek mümkündür. Karma, kişinin yeniden doğumlarını belirleyecek olan ahlaki veya gayri ahlaki eylemlerinin "olgunlaşma" sından (*vipaka*) ve "meyve verme" sinden (*phala*) başka bir şey değildir.¹² Kişi iyi/ahlaki eylemleri neticesinde cennetlerde tanrılar¹³ suretinde yeniden doğabileceği gibi, kötü/gayri ahlaki eylemleri neticesinde cehennemlerde bedenlenebilir veya hortlaklar ya da hayvanlar biçiminde tekrar vücuda gelebilir. Ancak durum ne olursa olsun kişinin insan bedenine bürünmesi kurtuluş için geçilmesi gereken zorunlu bir varlık mertebesidir. Bu çerçevede bir Budist için dharmaya riayet etmek ve iyi karma biriktirmek vesilesiyle samsaradan (yeniden doğum çemberi) kurtulmak ve nirvanaya ulaşmak esastır.¹⁴ Tüm bunlarla birlikte Budizm açısından kurtuluş yolunun yegâne rehberi Buda'dır. Onun hayatı ve öğretileri, iyi karma üreterek kurtuluşa ermenin en muteber mabdadır. Buda'nın bu çerçevedeki öğretilerinin yansıması ise hiç şüphesiz Budist kutsal metin külliyyatında tezahür eder.

¹⁰ Keown, *Buddhist Ethics*, 8.

¹¹ Budist öğretinin söz konusu kavramlar çerçevesinde yaklaşımı hakkında geniş bilgi için bk. Hammet Arslan, "Budizm", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Baskı, 2015), I/675-694.

¹² Keown, *Buddhist Ethics*, 6; ayrıca bk. Robert E. Buswell ve Donald S. Lopez, "vipāka", *The Princeton Dictionary of Buddhism* (Princeton: Princeton University Press, 2014), 977.

¹³ Budist öğretisi her ne kadar özünde "yaratıcı ve sonsuz bir tanrı" kavramını kabul etmese de Vedic tanrılarını kutsal metinlerinde anar; bunları samsaraya tabi kılar. Öte yandan ilerleyen süreçte özellikle Mahayana düşüncesinde Budaların ve bodhisattvaların tanrısal bir mertebeye yükseltildiği görülür. Bk. "Buddhism", *The Oxford Dictionary of World Religions*, ed. John Bowker (Oxford: Oxford University Press, 1997) 171-172.

¹⁴ Harvey, *Buddhist Ethics*, 8-21; Keown, *Buddhist Ethics*, 4-8.

Budist ahlak düşüncesi etrafında bahsi geçen ifadelerin akabinde dile getirelim ki elinizdeki çalışma, Budist gelenek içinde ahlaki eğitim üzerine bina edilmiş *Câtakamâlâ* isimli eseri konu edinmektedir. *Câtakamâlâ*, ilhamını, Buda'nın ahlaki öğretilerini Budist kutsal metinler içinde farklı bir edebiyat türü olarak ortaya koyan Câtaka öykülerinden alır. Buda'nın eski yaşam anlatılarını ele alan Câtakalar, Budist gelenek içerisinde hususi bir alanın ve literatürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Câtaka literatürünün en bilinen örneği ise *Câtakamâlâ*'dır. Bu çalışma, bir makalenin müsaade edeceği azami ölçü nispetinde Câtaka literatürü ve *Câtakamâlâ* hakkında bilgi verirken, *Câtakamâlâ* öykülerinden spesifik ifadeler ve örneklerle bazı temel Budist ahlak prensiplerine değinmeyi amaç edinmektedir. Tabii olarak Budist kültürde çok iyi bilinen ve son yıllarda birçok çevirisiyle Batı dünyasında tanınırlık kazanan *Câtakamâlâ* merkezinde gerçekleştirilen bir çalışmanın, Türkçe dinler tarihi literatürüne bir katkı sunması, Türk edebiyatına ise bir Budist klasiği tanıma fırsatı sağlaması umulmaktadır.¹⁵

I. Budist Literatür İçinde Câtaka Öyküleri

Câtaka kavramı literal olarak hem Sanskrit hem Pali dilinde, “doğum” veya “doğuş” anlamlarına gelir. Budist gelenekte bu kavram bilhassa Buda'nın önceki doğumlarını, henüz o bir bodhisattva

¹⁵ Makalede esas alınan *Câtakamâlâ* nüshası, Max Müller editörlüğünde Budistlerin Kutsal Kitapları projesi çerçevesinde Joseph Speyer'in yapmış olduğu İngilizce tercümedir. Bk. Ārya Sūra, *The Gātakamālā: Garland of Birth-Stories*, trans. J. S. Speyer, ed. Max Müller (London: Oxford University Press, 1895). Metnin daha iyi anlaşılması adına Speyer'in tercümesini esas alan iki farklı sadeleştirme çalışmasına da başvurulmuştur. Bk. Āryasūra, *Jātakamālā: Garland of Birth-Stories*, Simplifier Ānandajoti Bhikkhu (E-book: 2010) <https://www.ancient-buddhist-texts.net/English-Texts/Garland-of-Birth-Stories/Garland-of-Birth-Stories.pdf>; Āryasūra, *Jātakamālā: The Marvelous Companion* (Berkeley: Dharma Press, 1983).

(Pali: *bodhisatta*)¹⁶ iken sürdürdüğü yaşamlarını ifade etmek için kullanılır.¹⁷ Bu anlamda Câtaka öyküleri, kahramanı bodhisattva olan anlatılardır.¹⁸ Buda'nın insan, tanrı¹⁹ veya hayvan²⁰ suretinde bedenlenmeleri ile karşılaşırız bu öykülerde. Dolayısıyla Câtakaların efsanevi bir nitelik taşıdığı belirtilmelidir.

Bu öykülerin Hint kültürel zemini ile ilişkisi belirgindir. Bu anlamda E. B. Cowell, Hindistan'da azizlere ve kahramanlara dair geçmiş yaşam hatıralarının, ortak bir özellik olduğu tespitini yapar. Ona göre geç Vedik dönemden itibaren iyice yerleşmiş olan ruh göçü öğretisi, Hintlilerin ulusal karakterinde ve dinî fikirlerinde önemli rol oynamıştır.²¹ Bu, Budist edebiyatın (Budistler bedenden

¹⁶ Theravada Okulu'nda bodhisattva sözcüğü, Gotama Buda'nın geçmişte sürdürdüğü yaşamlarındaki şahsını/kimliğini ifade etmek için kullanılır. Bu noktada bodhisattva aydınlanma yolunda bir yolcudur; o tam anlamıyla bir buddha (aydınlanmış) olmaya adanmış olan varlıktır. Mahayana Okulu'nun gelişmesiyle birlikte bodhisattva kavramı farklı bir anlama evrilmiştir. Mahayanacılara göre bodhisattvalar tüm duyarlı varlıkların kurtuluşu için çabalayan aydınlanmışlardır. Öyle ki Niravana'ya ermeyi sırf bu sebepten reddetmişler, dünyaya rehberlik etmek için yeniden doğumu seçmişlerdir. Geniş bilgi için bk. Buswell ve Lopez, "bodhisattva", 134; Korhan Kaya, "Bodhisattva", *Buddhizm Sözlüğü* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 42-43; Hüsamettin Karataş, "Budist Kutsal Metin Külliyatında Lotus (Saddharmapundarika) Sutra", *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, ed. Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Berikan Yayınevi, 2016), 611-612, 615-618.

¹⁷ Buswell ve Lopez, "jātaka", 381; Esra Kökdemir, "Buddhist Eser Cātaka'daki Anlatıların Hint Kültürüne Etkisi ve Alegorik Yolla Görsel Yansımaları", *DTCF Dergisi* 59.2 (2019), 794.

¹⁸ Harvey, *Buddhist Ethics*, 9, 435; Buswell ve Lopez, "jātaka", 381; Satkari Mukhopadhyaya, "Jataka", *Encyclopaedia of Indian Literature*, vol. II, ed. Amaresh Datta (New Delhi: Sahitya Akademi, 2005), 1812-1813.

¹⁹ *Câtakamâlâ*'da Buda bazen Vedik tanrı İndra (Şakra) suretinde karşımıza çıkar (örnek için bk. Ārya Sūra, *The Gâtakamâlâ*, 141-148). Bu anlatıları Budizm'in tanrı yaklaşımı çerçevesinde anlamak gerekir.

²⁰ Hayvanların Budizm'deki ve Cātaka öykülerindeki yerini değerlendiren bir çalışma için bk. Hammet Arslan, "Budizm'de Hayvanlar", *Kutsal ve Hayvan: Dinlerin Hayvanlara Bakışı*, ed. Süleyman Turan (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 343-382.

²¹ Hint geleneğinde önemli yeri olan samsara, avatar ve karma inançlarının eski yaşamlara dair iddialara kuvvetli biçimde zemin oluşturduğu ve Hint geleneğinin bir ürünü olan Budizm'in bu zeminden beslendiği aşikârdır. Sözü edilen inançlar hakkında geniş bilgi için bk. Ali İhsan Yitik, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnançının Tenasüh İnançıyla İlişkisi* (İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1996); Cemil Kutlutürk, *Hinduizm'de Avatar İnanç* (Ankara: Otto Yayınları, 2017).

bedene geçişte ruh kavramına yer vermese de²²) Gotama Buda'nın eski çağlardaki yaşamlarına dair anlatılarını sürpriz olmaktan çıkarır.²³ Öte yandan M. Müller, Câtakaların Hint geleneğindeki işlevi açısından, Budistlerin özel bir katkısına dikkat çeker. Bu tür hikâyelerin ahlak dersleri vermek için kullanılmasının, görünüşe göre Buda ve öğrencilerinin eseri olduğunu belirtir.²⁴ P. Harvey'in; Câtakaların, tarih boyunca Budist vaazların müşterek bir kaynağı olma vasfını elde ettiği iddiası, bu anlamda Müller'i destekler.²⁵ A. L. Basham ise Budist etik öğretilerin en önemli vasıtalarından birinin Câtakalar olduğunu ifade ederek bu türün gelenekteki değerini teslim eder.²⁶

Câtaka hikâyelerinin doğduğu zemini veya bu hikâyelere atfedilen değeri tespit ederken dikkate alınacak hususlar vardır. Budist gelenek sıradan ölümlülerin, önceki yaşamlarına dair herhangi bir şeyi hatırlamasını mümkün görmez. Buna karşın aydınlanmış varlıkların önceki bedenlenmelerini hatırlama gücü ve yetkisi vardır. Bu çerçevede bir Buda'nın, içinden geçtiği her varoluşta kendisine ne olduğunu bildiği farz edilmiştir.²⁷ Gotama Buda'nın aydınlanmaya erdiği meditasyon sürecinde, kendisinin ve bütün duyarlı varlıkların geçmişine dair "görüşler"i elde ettiği anlatısı burada

²² Budist felsefe insanın bir ruhu/beni (atman) olduğunu reddeder. Bu, anatman ("ruh-suzluk", ben-sizlik") şeklinde ifade edilir. İnsan olarak nitelenen varlık gerçekte skandha denilen beş geçici unsurdan (madde/form, duyum, algı/ayırım, dürtü/tepki, bilinç) teşekkül eder. Bu çerçevede Budizm yeniden bedenlenmeyi "bağımlı varoluş yasası" (pratitya samutpada) ve skandha düşüncesiyle aşmaya çalışır. Ali Gül'ün konuyla ilgili olarak "Ana Hatlarıyla Budizm" başlığı altında verdiği bilgiler için bk. Olcott, *Budist Katesizm*, 17-19.

²³ E. B. Cowell, "Preface", *The Jataka or Stories of The Buddha's Former Births* (içinde), trans. Robert Chalmers, ed. E. B. Cowell (Oxford: 1895), I/vii.

²⁴ Max Müller, "Editor's Preface", *The Gâtakamâlâ or Garland of Birth-Stories* (içinde), trans. J. S. Speyer, ed. Max Müller (London: Oxford University Press, 1895), xi.

²⁵ Harvey, *Buddhist Ethics*, 9.

²⁶ A. L. Basham, *The Wonder That Was India* (Calcutta: Rupa, 1986), 289.

²⁷ Müller, "Editor's Preface", xii.

zikredilmelidir.²⁸ Öte yandan varlığın işleyişini, karma öğretisi çerçevesinde nedensellik mekanizmasına²⁹ bağlayan Budist öğretilerde, bugünümüzü belirleyen geçmiş yaşamlarımızı bilmeye önem atfetmek anlaşılabilir bir durumdur. Müller'in işaret ettiği üzere Gotama Buda, müritlerine, çağlar önce gerçekleşmiş olaylar ile hâlihazırda vuku bulan olaylar arasındaki nedensel ilişkiyi açıklamak gibi bir alışkanlığa sahipti. Bununla birlikte anlatılardaki efsanevi boyut göz önünde tutulduğunda Budistlerin, Câtaka öykülerini geçmişin reel tarihi olarak algıladıklarını ya da Buda'nın bir zamanlar karga veya maymun vb. olduğunu düşündüklerini kabul etmek safdillik olur. Uzmanlara göre Câtakalara, eğitim amaçlı ve Budizm'in ahlaki derslerini aşılacak için kullanılan vaazlar olarak bakmak daha doğrudur.³⁰ Bu yönüyle Câtakalar, Buda'yı yüceltmek veya Budist doktrinleri ve ilkeleri örneklerle açıklamak amacıyla Budist öğretmenlerin dinî söylemlerine malzeme teşkil etmiştir.³¹ İlgi çekici kurguları ve öğretici ahlaki dersleriyle özellikle ruhban sınıfı dışındaki Budistler nezdinde en popüler edebiyat olma sıfatını haklı olarak kazanmıştır.³²

Câtakalar, Budist kutsal metinlerinin sahip olduğu edebî yazım türlerinden birini teşkil eder.³³ Bu türde yüzlerce öykü vardır. Bun-

²⁸ Kutsal metinler Buda'nın aydınlanmaya bir akşam vaktinde erdiğini söyler. O gece Buda; akşam vakti, gece yarısı ve gecenin bitimine doğru art arda "üç görüş" elde eder. Budist metinlerde buna "gecenin üç seyri" denir. Buna göre Buda ilk görüşünde kendisinin karmik geçmişini, önceki hayatlarını, fiillerini ve düşüncelerini; ikinci görüşünde bütün sevgili/duyarlı varlıkların gelmiş ve gelecek hayatlarını seyrederek. Üçüncü görüşünde ise Dört Asil Gerçeği keşfeder. Bk. "Bhaya-bherava Sutta: Fear & Terror (MN 4)", Access to Insight, erişim 7 Mart, 2022, <https://www.accesstoinight.org/tipitaka/mn/mn.004.than.html>.

²⁹ Karma öğretisi, Hint dinî geleneklerinin tümünde kendine yer bulur ve evrenin nedensel işleyişinin zemini oluşturur. Bununla birlikte temel öğretileri itibarıyla tanrı kavramına yer vermeyen Budizm'de, karma ve nedensellik anlayışı daha katı bir işleyiş düzenini ifade eder. Bk. Pategama Gnanarama, *Essentials of Buddhism* (Singapore: Buddha Dharma Education Association Inc., 2000), 98-99.

³⁰ Müller, "Editor's Preface", xii-xiii.

³¹ Cowell, "Preface", I/viii.

³² Buswell ve Lopez, "jâtaka", 381.

³³ Pali geleneğine göre dokuz, Sanskrit geleneğine göre ise on iki yazım türü/kategori vardır. Söylevler, aforizmalar, kehanet tipi bildiriler, dizeler, anlamlı tabirler, fabllar, önceki yaşam öyküleri (câtaka), olağanüstü olaylar ve ilmihâller, Pali geleneğinin dokuz edebî türüdür. Sanskrit gelenekte bunlara üç tür daha eklenir:

lardan 547'si, *Pali Kanon* içinde *Sutta Pitaka*'da, *Câtaka* ismiyle müstakil bir kitapta toplanmıştır.³⁴ *Sutta* ve *Vinaya Pitakalar* içinde, bunların dışında *Câtaka* öykülerine de rastlanır.³⁵ *Sutta* ve *Vinaya Pitakaların*, Vesali Konsili'nden (MÖ 380) önce tespit edildiği dikkate alındığında, *Câtaka* öykülerinin Budist literatür tarafından her zaman tanınmış olduğu kabul edilebilir.³⁶ Vesali Konsili'nde Budist Kanon üzerine gerçekleştirilen tartışmalara değinen Müller, *Câtakaların* bu konsil öncesi mevcudiyetinin kesinlik arz ettiğini, bununla birlikte Vesali sonrası yeni *Câtakaların* kanona girmiş olmasının mümkün olduğunu belirtir. Dolayısıyla ona göre, Budist Kanon'un yazıya geçirildiği MÖ I. yüzyılı en azından *Câtaka* koleksiyonunun bu hâliyle tespit edildiği nihai tarih olarak kabul etmek makuldür.³⁷

Câtaka öykülerine ait sahneler; Sançi, Bharhut, Bodhgaya, Amaravati ve Acanta gibi antik Budist tapınak merkezlerinin tezyi-

epizodlar, kahramanca hikâyeler veya anlatılar (avadana) ve talimatlar. Bk. Buswell ve Lopez, "navaṅga[pāvacaṇa]", "dvādaśaṅga[pravaṇa]", 578.

³⁴ Pali *Câtaka* (*Pali Kanon*'un *Câtaka* kitabı), *Sutta Pitaka*'nın *Khuddaka Nikaya*'sı içinde onuncu kısmı teşkil eder. 22 bölüm (nipata) şeklinde düzenlenmiştir. Bk. Buswell ve Lopez, "jātaka", 381; "Khuddaka Nikaya The Collection of Little Texts", Access to Insight, Erişim 22 Şubat, 2022, <https://www.accesstoinight.org/tipitaka/kn/index.html>; Kaya, "Cātaka", 57-58. Söz konusu 547 *Câtaka* öyküsünün İngilizce tercümesi için bk. *The Jātaka or Stories of the Buddha's Former Births*, trans. Robert Chalmers et al., vol. I-VI, ed. E. B. Cowell (Cambridge: Cambridge University Press et al., 1895-1907). Pali *Câtaka'yı* bütün yönleriyle ele alan bir çalışma için bk. Esra Kökdemir, "Câtakalar: Bodhisatta Öyküleri" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2019).

³⁵ Örneğin Sukha-vihāri Jātaka, Tittira Jātaka ve Khandhavatta Jātaka, *Vinaya Pitaka*'nın bir bölümü olan *Culla Vagga*'da bulunur. *Sutta Pitaka*'nın *Khuddaka Nikaya* bölümü içinde bulunan *Cariya Pitaka* ise dizelerden müteşekkil 35 adet *Câtaka* öyküsünü içermektedir. Bk. Cowell, "Preface", I/vii-viii; "Khuddaka Nikaya The Collection of Little Texts", Access to Insight; U Ko Lay, *Guide to Tipitaka* (E-book: Buddha Dharma Education Association Inc. 1984), 144-145, http://www.buddhanet.net/pdf_file/tipitaka.pdf.

³⁶ Cowell, "Preface", I/viii; ayrıca bk. Müller, "Editor's Preface", xv.

³⁷ Müller, "Editor's Preface", xv. T. W. Rhys Davids *Câtakaların* teşekkülü açısından yukarıdaki sürece genel olarak katılmakla birlikte bugün elde bulunan Pali metnin MS 5. yüzyıl civarında Seylan'da son şeklini aldığı fikrini benimsemektedir. Bk. T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, çev. Murat İnceyan (İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2007), 175.

natında görülür. Bharhut'ta bazı Cātakaların isimlerine dahi rastlanır. Kimi uzmanlara göre bu kabartmalar, doğum öykülerinin MÖ 3. yüzyıldan beri yaygın olarak bilindiğinin bir göstergesidir.³⁸

Her bir Cātaka öyküsünün bir ismi vardır. Bu isimler genel olarak Buda'nın bedenlendiği varlıklara göre verilse de olayların geçtiği yerlerin veya öykülerdeki bazı karakterlerin isimlendirmede etkisi vardır.³⁹ Büyük oranda fabl türündeki bu anlatıların *Mahabharata*, *Ramayana*, *Pañcatantra*, *Hitopadeşā* ve *Kathasaritsagara* gibi eserlerin kimi anlatıları ile üslup ve içerik açısından benzeştiği kanaatini taşıyanlar vardır.⁴⁰ Tipik bir Cātaka öyküsü, Gotama Buda'nın, mevcut yaşamındaki özel bir durumla geçmişteki doğumu arasında bir ilişki kurarak, söz konusu Cātakayı anlatmasının sebebinin ortaya koyduğu bir ön sözle (*paçcuppannavatthu*) başlar. Daha sonra Buda, çoğu zaman bir insan ancak bazen tanrı ya da bir hayvan olarak sürdüğü geçmiş yaşamlarının birinden⁴¹ bir öykü (*atitavatthu*) anlatır.⁴² Bu anlatının amacı belirli bir erdemi ya da Budist gelenekte "paramita"⁴³ olarak adlandırılan bir mükemmelliği ortaya koymaktır.⁴⁴ Öykünün sonunda ise her zaman kısa bir özet verilir. Burada Buda, öyküdeki aktörlerin hâlihazırda hangi şahıslar olduklarını bildirir.⁴⁵

³⁸ Cowell, "Preface", I/viii; ayrıca bk. Kashi Nath Upadhyaya, *Early Buddhism and the Bhaḡavadgīta* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), 54-55; Hajime Nakamura, *Budha*, çev. Zeynep Seyhan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), 175; Sözü edilen yerlerdeki Cātakaların bir listesi ve bazı görselleri üzerinden değerlendirmeler için bk. Kökdemir, "Buddhist Eser Cātaka", 797-807; Kökdemir, "Cātakalar: Bodhisatta Öyküleri", 126-160. Bharhut Stupası'nda resmedilen Cātakaların bir listesi için ayrıca bk. Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, 178.

³⁹ Kökdemir, "Buddhist Eser Cātaka", 795-799.

⁴⁰ Bu yöndeki karşılaştırmalar için bk. Kökdemir, "Cātakalar: Bodhisatta Öyküleri", 161-211.

⁴¹ Pali *Cātaka*'da Buda'nın bedenlenme türlerinin bir tasnifi için bk. Kökdemir, "Cātakalar: Bodhisatta Öyküleri", 70-87.

⁴² Cowell, "Preface", I/ix; Mukhopadhyaya, "Jataka", 1812-1813.

⁴³ Cātaka hikâyelerinde Buda'nın "paramita" yani "mükemmellik" olarak tanımlanan erdemleri sergilediği gözlenir. En tanınan altı paramita; verme (dana), ahlak (*şila*), sabır veya tahammül (*kşanti*), çaba (*virya*), konsantrasyon (dhyana) ve bilgeliktir (*pracna*). Mahayana ekolü bunlara; yöntem (*upaya*), yemin (*pranidhana*), güç (bala) ve bilgi (*cnana*) unsurlarını ekleyerek paramitaların sayısını ona çıkarır. Bk. Harvey, *Buddhist Ethics*, 128-130; Buswell ve Lopez, "pāramitā", 624; Kaya, "Pāramitā", 153.

⁴⁴ Buswell ve Lopez, "jātaka", 381; Mukhopadhyaya, "Jataka", 1812-1813.

⁴⁵ Daha teferruatlı bir yaklaşımla bir Cātaka öyküsünün beş bileşenden oluştuğu söylenir: 1- Buda'nın bu hikâyeyi anlatmasına yol açan koşulları ortaya koyduğu bir giriş; 2- Buda'nın geçmiş yaşamlarından birinin anlatıldığı düzyazı şeklinde

Aynı zamanda her öykü, Buda'nın hâlâ bir bodhisattva iken söylemiş olduğu bir veya daha fazla gathayı (dize, kıta) içerir. Gathaların dili, düzyazı niteliğindeki öykülerin dilinden çok daha eskidir. Cowell'a göre bu durum, gathaların esasında Câtakaların çekirdeğini oluşturduğunu hatta Câtakaların orijinal biçimiyle yalnızca bu dizelerden müteşekkil olduğunu varsaymayı olası kılar.⁴⁶ Benzer bir düşünceye sahip olan Harvey, öyküleri anlatan düzyazıların ileri bir tarihte muhtemelen Sri Lanka'da bir derleyici tarafından gathalar etrafına bir yorum olarak eklendiğini düşünür.⁴⁷ Öte yandan öyküler olmaksızın bu dizelerin çoğu kez anlaşılmaz derecede bir zorluk içerdiği kabul edilmektedir.⁴⁸

Tüm bunlarla birlikte Câtakaların kültür taşıyıcılığı rolü es geçilmemelidir. Zira uzmanlar Câtakaların konularının tabii olarak Budizm'e özgü olmakla birlikte bu öykülerin antik Hindistan folkloruna dair olağanüstü bilgiler sunduğunu düşünür. Bu anlamda Câtakalar, eski Hindistan'ın sosyal yaşamının ve geleneklerinin canlı bir resmini ortaya koyar.⁴⁹

II. Aryaşura ve Câtakamâlâ'sı

Çalışmamızın esas kaynağını ve konusunu teşkil eden *Câtakamâlâ*, Câtaka türünün en tanınmış ürünüdür. Metnin yazarı Aryaşura ve yaşadığı dönem hakkında kesin bilgiler yoktur. Ne *Câtakamâlâ*'da ne de farklı bir eserde yazarın biyografisi bulunur. Bu sebeple Aryaşura'nın gerçek kimliği hakkında Budist gelenekte farklı iddialar dile getirilmiştir.⁵⁰ Bununla birlikte metnin yazarının Aryaşura olduğu *Câtakamâlâ* el yazmalarında geçmektedir. Bunu, Çin geleneği de destekler. Milattan sonra 960 ile 1127 yılları arasında yapılan Çince bir *Câtakamâlâ* çevirisinde, yazarın adı Aryaşura olarak veril-

bir öykü; 3- Genellikle öykünün ahlaki mesajını ihtiva eden kıtalar; 4- Kıtaların düzyazılı bir yorumu ve 5- Geçmişî hâlihazırdaki zamanla bağlayan ve Buda'nın hikâyedeki karakterlerin günümüzdeki enkarnasyonlarını belirttiği bir sonuç. Bk. Buswell ve Lopez, "jâtaka", 381.

⁴⁶ Cowell, "Preface", I/ix-x.

⁴⁷ Harvey, *Buddhist Ethics*, 9.

⁴⁸ Cowell, "Preface", I/x. Câtaka öykülerinin yapısal ve içerik açısından geniş bir değerlendirmesi için bk. Kökdemir, "Buddhist Eser Câtaka", 793-810.

⁴⁹ Cowell, "Preface", I/xi-xii; Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, 171, 176.

⁵⁰ Tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Roland Steiner, "Aryaşūra", *Brill's Encyclopedia of Buddhism*, ed. Jonathan A. Silk (Leiden: Brill, 2019), 2/70-71.

miştir. Tibet geleneği ise Aryaşura'yı şöhretli bir öğretmen ve öykülerin yazarı olarak kabul eder. *Câtakamâlâ'nın* yazarını Budist filozof ve şair Aşvagoşa (yak. MS II. yüzyıl) ile özdeşleştiren Taranatha (1575-1634) gibi kimi Budist din adamları olsa da Speyer, *Buddhaçarita* ve *Câtakamâlâ* gibi öz ve üslup bakımından iki farklı eserin aynı kişiye ait olabileceğine ihtimal vermez.⁵¹ Aryaşura'nın yaşadığı dönem hakkında farklı iddialar söz konusu olmakla beraber Speyer, *Câtakamâlâ* üzerinde yapılan dil ve edebiyat incelemelerinin onun MS IV. yüzyıl civarında yaşadığı kanısını güçlendirdiğini ifade eder.⁵²

Câtakamâlâ, literal olarak taşıdığı “doğumların çelengi” veya “doğumların derlemesi/antolojisi” (câtaka+mâlâ) anlamıyla Buda'nın eski yaşam öykülerinin bir derlemesi olduğunu ihsas eder. Bir kısım ilhamını Pali *Câtaka*'dan (*Pali Kanon*'un *Câtaka* kitabı) alsa da anlatı olarak ondan farklı olan metin, Sanskrit dilinde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla Budist gelenek açısından Pali *Câtaka*, Güney Budizmi'ne ait iken; *Câtakamâlâ*, Kuzey Budizmi'ne aittir.⁵³

Câtakamâlâ, edebî tür olarak bir öyküdür, bununla birlikte dinî ve ahlaki söylev niteliği taşır. Anlatılarda kahramanların -yani çoğu kere bodhisattvaların- dilinden Budizm'in dinî ve ahlaki öğretileri ortaya koyulur. Metnin amacının okuyucunun zihninde gerçek inancı uyandırmak olduğunu söyleyen J. S. Speyer, bu yönüyle *Câtakamâlâ'nın*, yüksek öğretileri ve sanatsal yapısıyla “seçkin bir vaaz koleksiyonu” sıfatını hak ettiğini söyler.⁵⁴

Eser, geleneksel Câtakaları andırırçasına düzyazı ile dizelerin iç içe geçtiği bir tarza sahiptir.⁵⁵ *Câtakamâlâ'nın* ilk İngilizce tercümesini gerçekleştiren Speyer'in eserin edebî niteliği hakkında sarf ettiği sözler dikkate alınmalıdır:

Belki de türünün en mükemmel metnidir. Üslubunun üstünlüğü kadar, düşüncelerinin yüceliğiyle de ayırt edilir. Dizeleri ve düzyazıları en saf Sanskrit ile yazılmıştır. Biçimlerinin zarafeti ve bazıları nadir karşılaşılan vezinlerinin kullanı-

⁵¹ Bk. Speyer, “Introduction”, xxvii-xviii.

⁵² Speyer, “Introduction”, xviii.

⁵³ Müller, “Editor's Preface”, xvi-xvii.

⁵⁴ J. S. Speyer, “Introduction”, *The Câtakamâlâ or Garland of Birth-Stories*, trans. J. S. Speyer, ed. Max Müller (London: Oxford University Press, 1895), xxiii-xxv.

⁵⁵ Speyer, “Introduction”, xxiii.

mında sergilenen beceri ile okuyucuyu büyüler. Metin zaman zaman zor ve incelikli tekerlemelerle süslenmiştir. Görünüşe göre *Câtakamâlâ*'nın nispet edildiği Aryaşura, tabiatın kendisine büyük bir yetenek bahsettiği bir şairdir. Bu yeteneği kapsamlı edebî araştırmalarla geliştirilmiş olmalı. Her şeyden önce, onun ölçülü tavrına hayranım. Çünkü o, edebî kompozisyon sanatındaki diğer pek çok Hintli ustanın aksine, konusu için gerekli olanın ötesinde süslü ve gösterişli anlatılar ve mizansenler kullanmıyor. Çiçekli betimlemeleri, uzun ve özenli vaazları, zarif anlatım tarzı, her zaman bütünü şemasıyla ya da içeriğin doğasıyla uyum içinde. Benzer şekilde, vezinlerinin seçiminde, anlatının gerektirdiği tona ve duyguya uygun üslup motifleri tarafından yönlendirilmekte. Bu mükemmelliklerin çoğunun çeviride kaybolması üzücü.⁵⁶

Câtakamâlâ'nın her bir Câtakası, öyküde ele alınacak etik ve dinî öğretiye işaret eden birkaç cümleyle başlar. Öykülerin sonunda kısıpsız hisse babında benzer cümlelere yer verilir. Bununla birlikte öykülerin bodhisattvanın hangi yönünü ortaya çıkardığı, bu anlatıların nerede, ne amaçla kullanılabileceği yönünde bazı açıklamalar sonuç bölümüne eklenir.⁵⁷ Bahis konusu cümlelerin metnin genel edebî üslubundan farkı gözden kaçmaz. Dolayısıyla kimi uzmanların bu cümlelerin Aryaşura'nın metnine sonradan eklenmiş olabileceği⁵⁸ yönündeki görüşleri makuldür. Müller, bu cümlelere dikkat çeker ve bunların, doğum öykülerinin Budist gelenekte esasında bir ahlaki vaaz metni olarak kullanıldığının göstergesi olduğunu ileri sürer.⁵⁹

Câtakamâlâ'da ortaya koyulan ahlaki derslerin aşırı abartılı eyellemeler üzerinden verildiği görülür. Örneğin bodhisattva; Dişi Kaplanın Öyküsü'nde merhameti gereği bedenini bir kaplana yem eder, Şibi Kralı'nın Öyküsü'nde cömertliği gereği gözlerini bir dilenciye

⁵⁶ Speyer, "Introduction", xxiii-xxiv.

⁵⁷ Bu tür örnekler için bk. *Ârya Sûra*, *The Gâtakamâlâ*, 8, 19, 25 vd.

⁵⁸ Speyer, bu cümlelerin, *Câtakamâlâ*'nın kutsal metinlere dâhil edilecek kadar meşhur olmasının ardından; bu anlatıların hangi vaazlarda, nasıl kullanılması gerektiği yönünde tavsiye niteliğinde, keşişler tarafından eklendiğini düşünür. Manastırların içine ve keşişlerin vaazlarına ışık tuttuğu ve bunların bir kısmı Kuzey Budistlerinin kaybolmuş veya henüz bulunamamış kutsal metinleri hakkında değerli bilgiler içerdiği için Speyer, bu tür cümleleri kıymetli gördüğünü ifade eder. Bk. Speyer, "Introduction", xxvii.

⁵⁹ Müller, "Editor's Preface", xiii.

verir, Kşantivadin'in Öyküsü'nde ise sabrı gereği bedeninin parçalanması karşısında sükûnetle kalır. Bu ve benzeri örnekler erdem adına zirveyi temsil etse de nihayetinde pratik hayatta çok fazla karşılığı olmayan eylemlerdir. Bu noktada Müller, muhataba en uç örneğin gösterilip ondan daha mutedil fiillerin beklendiği bir öğretim yolunun, kutsal metinlerde yaygın olarak kullanıldığını söyler.⁶⁰

Aryaşura, otuz dört hikâyesini, geleneksel Câtaka öyküleri arka planından alır. *Câtakamâlâ*'daki öykülerin neredeyse tümü, Kuzey veya Güney Budizmi'ne ait farklı koleksiyonlarda yer alan bir Câtaka öyküsüyle uyuşur.⁶¹ Speyer, Aryaşura'nın dil ve olay örgüsü açısından öyküleri süslemesine karşın, söz konusu Câtakaların geleneksel özünü ve konusunu koruduğunu bildirir. Ona göre bilinen bir kaynakta bulunandan farklı bir anlatım sergilediği yerlerde o, farklı bir versiyonu takip etmiştir. Metnini sadeleştirme ve akıcı kılma adına geleneksel anlatılardaki fazlalıkları ve rahatsız edici unsurları ayıklamıştır.⁶² Öte yandan Speyer, *Câtakamâlâ*'nın ihtiva ettiği dizeler dikkate alındığında geleneksel Câtaka dizeleri ile büyük bir örtüşme fark edildiğini belirtir.⁶³

Câtakamâlâ, XIX. yüzyılda Hint dünyası üzerinde çalışan oryantalistlerin dikkatini çekmiştir. Bu ilgi neticesinde *Câtakamâlâ*, Max Müller editörlüğünde hayata geçirilen The Sacred Books of The Buddhists (Budistlerin Kutsal Kitapları) projesi çerçevesinde İngilizceye tercüme edilmiş ve Batı dünyasına kazandırılmıştır. O günden bugüne, eserin, farklı Batı dillerine birçok çevirisi yapılmıştır. *Câtakamâlâ*, günümüzde dünya çapında tanınan bir Budist klasîği konumunu elde etmiştir.

⁶⁰ Müller; "Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin" (Matta, 5:39), "Mintanınızı almak isteyene abanızı da verin" (Matta, 5:40), "Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliğine girmesinden daha kolaydır" (Matta, 19:24) gibi İncil ifadelerinin bu kabilden anlaşılabilceğini belirtir. Bk. Müller, "Editor's Preface", xiv.

⁶¹ Mukhopadhyaya, "Jataka", 1813; Speyer, "Introduction", xxv. Speyer, ortaya koyduğu tercüme metninde, geleneksel Câtaka koleksiyonları içinde bir öyküye denk gelen *Câtakamâlâ* öykülerine işaret eder. Öykülerin ya başında ya da sonunda bunu yapar. Bk. Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*.

⁶² Bu husustaki spesifik örnekler için bk. Speyer, "Introduction", xxv.

⁶³ *Câtakamâlâ* ile Pali *Câtaka* kitabında yer alan benzer dizeler/kıtalar hakkında Speyer tarafından hazırlanmış karşılaştırmalı bir cetvel için bk. Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 337-340.

III. *Câtakamâlâ*' da Öne Çıkan Budist Ahlaki Kavramlar ve İlkeler

Yukarıda bahsedildiği gibi *Câtakamâlâ*, bodhisattva karakteri üzerinden Budist ahlak öğretisini işleyen bir öykü derlemesidir. Her bir Câtaka öyküsü esasında bir erdem üzerine⁶⁴ bina edilse de öykülerde birçok ahlaki ve gayriahlaki niteliğe temas edilir. Biz bu sınırlı çalışmada *Câtakamâlâ* anlatıları çerçevesinde, yüksek bir Budist ahlak kavramı olarak erdem; Budist öğretinin temel kavramlarından biri olmakla beraber ahlaki boyutu haiz dharma ile öykülerde çokça yer bulan merhamet, doğruluk, cömertlik ve sabır kavramlarını işleyeceğiz. Bunu yaparken öykülerden alacağımız özel ifadeleri ve örnekleri kullanacağız.

A. Erdem

Hiç şüphesiz *Câtakamâlâ* öykülerinde Budist ahlak öğretisi bağlamında en öne çıkan kavram "erdem" dir (*punya*). Erdem, faziletli/yararlı eylemlerle biriken ve sonraki doğumda mutluluk getiren karma deposudur.⁶⁵ Kurtuluş yolunda en belirleyici niteliklerdir. Metinde onlarca defa geçen bu kavram, âdeta bodhisattvaların karakterini simgeler. Onlar erdemini bedenleşmiş hâli, mutlak surette aşığıdır. Bodhisattvaların mücadelesi erdemi ayakta tutmak ve onu hayata geçirmek üzerinedir. Öykülerde dile getirilen faziletlerin ve iyi hasletlerin tümü erdem şemsiyesi altında toplanabilir. Dolayısıyla öncelikle *Câtakamâlâ*' da, bodhisattvaların ve diğer kahramanların dilinden erdem kavramı üzerine değerlendirmeleri ortaya koymak yerindedir.

Câtakamâlâ' da erdem bir süs olarak nitelenir. Bu sebeple bodhisattvalar kendilerini ve insanları erdemle süsleme arzusu taşırlar.⁶⁶ "Ağaçların çiçekler, yağmur bulutlarının şimşekler tarafından süslenmesi; göllerin lotuslar, bitkilerin sarhoş arılar tarafından bezenmesi gibi yaşayan varlıklar da erdem süsleriyle kemale erdirilir."

⁶⁴ *Câtakamâlâ* öykülerinde ana tema olarak işlenen erdemler ve prensipler şunlardır: cömertlik, ahlaki ilkelere riayet, merhamet, bağışlama, utanma, sabır, istikamet üzere olma, doğruluk, ihsanda bulunma, dünyadan feragat, dostluk, iyilerle arkadaşlık, sevgi, nezaket ve sadakat. Bk. Bk. Ârya Sûra, *The Câtakamâlâ*.

⁶⁵ Buswell ve Lopez, "punya", 681.

⁶⁶ Ârya Sûra, *The Câtakamâlâ*, 173, 254.

denir.⁶⁷ "Gerçekten hoşâ giden tek güzelliğ, erdemün güzelliğidir."⁶⁸ ifadesiyle ise hakikat nazarındaki güzelliğe dikkat çekilir.

Erdeme, "tanrıların efendisi İndra'nın bile katıldığı" bir sevincin eşlik ettiği söylenir. "Yalnızca erdemler, alçak gönüllülüğün ve görkemün kaynağıdır. Yalnızca erdemler, ay ışığından daha sevimlidir."⁶⁹ "Erdemde öyle bir büyü vardır ki nefret ateşiiyle yananları bile cezbeder."⁷⁰

Erdem yok olmaz bir hazinedir; bu sebeple şöyle denir:

Kralların, mücevherler ve altınlarla parıldayan arabaları, sahipleriyle birlikte güzelliğini kaybeder, yaşlanır. Ama erdem zamanın tahribatını alt eder. Dolayısıyla kutsal kişiler kendilerini erdemün yoluna bağlar.⁷¹

Mutluluğu arayan kendini erdeme admalıdır; kişinin niyeti erdem üzerine olmalıdır. İnsanlar erdemli bir hayat süreceğ olsa dünya Krita Yuđa⁷² çağına döner. Kişi, "asil bir doğumdan ve servetten yoksun olsa bile", yalnızca kötülükten nefret ederek ve erdemli eylemler gerçekleştirerek, her türlü mutluluk tarafından ziyaret edilecektir. Erdemlerle kendini arındırmayan, bu hayatta huzuru yakalayamayacağı gibi sonraki hayatta da saadeti bulamayacaktır. Erdemden uzaklaşanları öte dünyada azaptan başka bir şey beklemez. Oysa erdeme bağlı olanlar cennete, "kendi evinin kapısından giriyormuş" gibi kolayca ulaşacaktır. Cennete götüren "şanlı yol", erdemlere olan sevgilerini sergileyenlerin yoludur. Bu sebeple erdemli ameller, "yeniden doğumların zahmetiyle etrafta dolaşan varlıklar" için en güçlü destektir.⁷³

⁶⁷ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 258.

⁶⁸ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 289.

⁶⁹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 198.

⁷⁰ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 109.

⁷¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 309.

⁷² Hint devirsel zaman anlayışında bir maha yugayı oluşturan dört yugadan/çağdan ilki. Bütün yugaların en iyisidir; insanlar Krita Yuđa'da erdemli ve uzun ömür sürmüşlerdir. Dolayısıyla bu yuğa "Altın Çağ" olarak kabul edilir. Bk. Ali Gül, "Krita Yuđa", *Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 235.

⁷³ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 39, 40, 45, 99-100, 104, 252, 257-258, 278.

Erdem yolunda yürümek ve insanlara bu yola katılmaları için ilham vermek, bilgelere düşen bir vazifedir.⁷⁴ Bununla birlikte erdem, hükümdarların hususen sahip olması gereken bir haslettir. Erdemin siyasi hayatta merkezî bir yeri olmalıdır. Bir öyküde bodhisattvanın dilinden; “kralların, erdemlerinin gücüyle en küstah memurlara ve en kibirli prenslere dahi emirlerini kabul ettirdikleri” söylenir. Buna göre erdem yolunu küçümseyen liderler “aptaldır”. Onlar siyasette ne kadar bilgi olurlarsa olsunlar, tüm hayatları boyunca talihsizlik ve gazap tarafından takip edilmeye mahkûmdurlar.⁷⁵ Bir başka öyküde bodhisattva, bir krala yaptığı konuşmada; “Askeri güç, zenginlik, politik başarı; bunların hiçbiri bir prensi, erdem yolunda yürüyerek ulaşabileceği zirvelere taşıyamaz... Egemeliğin ihtişamı yalnızca erdeme dayanır.” der.⁷⁶ Bu noktada hükümdarlara yapılan tavsiye manidardır: İnsanlarda liderlerini taklit etme eğilimi olduğu için hükümdarların alçakgönüllülükle halkına örnek olması, erdem sevgisini aşılması gerekir. Böylece hükümdar, erdem vesilesiyle halkının hem bu dünyada hem öbür dünyada mutluluğunu sağlamış olacaktır. Öte yandan hükümdarlar, servetlerini erdem elde etmek için bir araç olarak kullanmalı, ülkelerini erdem sahipleri için bir “liman” kılmalıdır.⁷⁷

Erdemler sürekli uygulanmak suretiyle kişinin yaşamının ayrılmaz parçası hâline gelir.⁷⁸ Bu ifadede karakter eğitime dair ipuçları sezilebilir. Öykülerde erdemli insanların hususiyetleri hakkında bir dolu cümleye tesadüf edilir: Erdemli insanlar asla haddi aşmazlar. “Okyanusun kendi sınırını aşmaması” gibi erdemliler de uygun davranış çizgilerini ihlal etmezler, velev ki yaşam tehlikesi altında olsunlar. Utanma ve nezaket duyguları, onların iyi davranışlardan farklı bir yola sevk olunmalarına set çeker. Erdemliler, hiçbir zaman alçak bir yolu takip etmeye rıza göstermezler.⁷⁹ Başkalarının üzülmeye pahasına elde edilen zevklerden nefret ederler. Kendilerine mutluluk kazanmaktansa başkalarının acısını hafifletmekten daha çok hoşlanırlar.⁸⁰

⁷⁴ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 53.

⁷⁵ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 39-40.

⁷⁶ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 198.

⁷⁷ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 198, 279.

⁷⁸ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 232.

⁷⁹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 108-109, 114.

⁸⁰ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 122, 332.

Erdemli arkadaşlara bel bağlayan mutluluğa ulaşır. Zira bir dostu canı pahasına olsa da terk etmemek erdemlilerin kanunundandır. Kendilerine iyilik yapanlara karşı erdemlilerin minnettarlıkları ve merhametleri asla azalmaz. Dolayısıyla kişi erdemlilerle arkadaşlık etmeli ve kötülerden kaçınmalıdır. Hangi vesileyle olursa olsun erdemli bir insanla karşılaşmak, kurtuluşu teşvik eder. Bu sebeple kurtuluşu arzulayan kimse, erdemli kişilerle ilişki kurmak için çaba göstermelidir. Erdemli insanlara yakın durmalı ki erdemlilerin güzel özleri kişiye “çiçek tozları” gibi sürünsün, sirayet etsin.⁸¹ Erdem aşığı biri, erdemli bir misafirin gelişini bir nevi ziyafet sayar. Çünkü erdemlerle süslenmiş kişiler, nerede yaşarsa orayı uğurlu ve mukaddes bir yer kılar.⁸²

Erdemliler cömert ve hayırseverdir. Mallarını kaybetme korkusu onların aklını karıştırmaz. Bir kez hediyesini verdikten sonra pişmanlık duymazlar. Ne ızdırap ne can tehlikesi erdemlileri verme sevgisinden uzaklaştırabilir. Bu sebeple bir öyküde; “Erdemliler, büyük göller kuruyana kadar asla vermeyi bırakmazlar.” denir.⁸³

Büyük sıkıntılar içinde bulunsalar, hatta ağır acılardan muzdarip olsalar dahi erdemlilerin istikameti bozulmaz. Öte taraftan erdemlin istikrarının en iyi ölçüleceği zaman, kişinin sıkıntıyla karşılaştığı zamandır. Yüksek erdem kendini imtihanlarda gösterir. Bu gibi durumlarda erdem sahibi sabır göstermelidir.⁸⁴ Erdemler; ne kadar kök salmış olursa olsun gaddarlığı, kıskançlığı, öfkeyi ve gururu yatıştırır. Bu sebeple erdem yolunda yürüyenler, kışkırtıldıklarında bile kötü bir eylemde bulunmazlar, en azılı düşmanlarının dahi kalbini kazanabilirler.⁸⁵

Erdem yoluna bağlı olanlar iffetlidir, duygularına boyun eğdirmişti; bu nedenle namahreme bakmazlar. Erdemli kişi, kendisi içkiden uzak durduğu gibi komşusunu da uzak tutmak için gayret gösterir. Çünkü içki içmek her erdemi yok eder.⁸⁶

⁸¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 134, 190, 200, 215, 291, 309.

⁸² Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 201, 254.

⁸³ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 30, 58, 88, 91.

⁸⁴ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 113-114, 158, 163, 328-329.

⁸⁵ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 198, 244, 329.

⁸⁶ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 117, 141, 147.

Görüldüğü üzere *Câtakamâlâ'* da erdem, bodhisattvaların temsil ettiği genel ahlaki prensiplerdir. Bir Budist'in bu kavram ve ilke üzerine hayatını bina etmesi ise arzulanandır.

B. Dharma

Hint dininin ve felsefesinin temel kavramlarından biri olan dharma ile *Câtakamâlâ'* da çokça karşılaşılır. Budist gelenekte Buda'nın öğretilerini işaret eden dharmanın, *Câtakamâlâ'* da aynı zamanda ahlaki bir kavram olarak kullanıldığı fark edilir. Bu anlamda bütün erdemler dharmayla ilişkili görülür. Öykülerde; dharmanın özünün, bütün canlı varlıklara merhamet etme; öldürmekten, çalmaktan ve benzerinden sakınma ve herkese mutluluk verme ilkelerinden teşekkül ettiği vurgulanır. Dharmanın; haksızlık, adaletsizlik, insafsızlıkla karışmadığı söylenir.⁸⁷ Bu sebeple dharmaya riayetin; her zaman iyilik getirdiği, en büyük kazancı ürettiği, felaketleri defettiği, kişiyi yoldan sapmaktan koruduğu belirtilir.⁸⁸

Câtakamâlâ' da açıkça görülür ki bodhisattvalar, kendilerini dharmaya adayan rehberlerdir. Sayısız zorluk çekerek insanların yararı için dharmayı elde etmişlerdir. Dharma üzerindeki sürekli teffekkürleri, onların zihinlerini arındırmıştır. Bodhisattvaların dharmanın somutlaşmış hâli olduğunu söylemek yanlış olmaz.⁸⁹ Onlar, dharmaya asla yüz çevirmezler. Unmadayanti'nin Öyküsü'nde, kral (bodhisattva), bedenini "keskin bir kılıcın üstüne veya alev alev yanan bir ateşin içine atmaya" cesaret edebileceğini ancak asla dharmaya karşı gelemeyeceğini söyler.⁹⁰ Bodhisattvaların, her fırsatta dharmayı anlattıklarına, etraflarındaki duyarlı varlıkları erdemli yaşama teşvik ettiklerine şahit olunur.⁹¹

Dharma'nın büyük bir dikkatle öğrenilmesi ve ona riayet edilmesi, öykülerin sonunda "kıssadan hisse" babında serdedilen cümlelerde sıklıkla dile getirilir. "Bu hikâyede dharmayı saygıyla dinlemenin önemi görülebilir" ifadesine çokça rastlanır bu sebeple.⁹² Sutasoma'nın Öyküsü'nde ise Sutasoma (*bodhisattva*), insafa

⁸⁷ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 243, 304.

⁸⁸ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 119, 123-124, 189-190.

⁸⁹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 2, 8, 94, 114, 257.

⁹⁰ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 121.

⁹¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 3-4, 18, 37-38, 139, 219.

⁹² Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 19, 71, 227, 233, 253, 313.

getirmeyi başardığı bir canavara dharmayı nasıl dinlemesi gerektiğini tarif eder:

Tevazuyu simgeleyen alçak bir yere otur. Sanki öğretilerin nektarından içiyormuş gibi mutluluk dolu gözlerle kutsal sözlerin tatlılığından zevk al. Dikkatini vermek için zihnini zorla, sakın ve saf ol. Dharma vaazını dinlemenin yolu budur: Hastanın doktora kulak vermesi gibi.⁹³

*Câtakamâlâ'*da kral kimliğinde karşımıza çıkan bodhisattvalar halklarına dharma ile hükmeder, onları dharma ile korur, halkın dharmayı ihlal etmesine izin vermez, dharmayı eylemlerinin amacı yapar. Dharma ile uyumlu hareket etmeyen bir kralın, topraklarına yıkım getireceği söylenir.⁹⁴

*Câtakamâlâ'*da sıklıkla vurgulanan şeylerden biri, feragat yaşamının dharmaya uygun oluşudur. Bu anlamda birçok hikâyede bodhisattvaların dharma bakımından sorunlu buldukları aile reisliğini⁹⁵ terk ederek ormanda züht hayatına çekildikleri görülür.⁹⁶ Çocuksu Olanın Öyküsü'nde bu konuda açık ifadeler vardır. Hikâyeye göre bir aile reisinin dinî kuralları yerine getirebilmesi mümkün olsa da bu fevkalade zordur. Zira bir aile reisinin hayatı, dharmaya aykırıdır ve çok dikkat edilmesi gereken kaygılarla bağlıdır. Aile reisinin yalan söylemekten, başkalarını incitmekten, birilerine baskı yapmaktan, zevki aramaktan kaçınabilmesi neredeyse imkânsızdır. Eğer kişi kendini dharmaya adayacaksa aile reisinin endişelerinden uzak durmalıdır.⁹⁷

⁹³ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 308.

⁹⁴ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 56, 94, 114-115, 216-217.

⁹⁵ Budizm'in içinde doğduğu zemin dikkate alınarak şu söylenmeli ki Hindu geleneğinde ideal bir hayatın dört evresi vardır. İki kere doğumlu erkekler için bu evreler şunlardır: 1- Öğrencilik, 2- Aile reisliği, 3- Orman sakini olma, 4- Feragat ve dilencilik. Kişi Vedaları çalıştığı öğrencilik döneminin ardından kendi kastından bir kadınla evlenerek aile reisliği aşamasına adım atar. Bu dönem maddi ve bedensel arzuların aile hayatı çerçevesinde giderildiği dönemdir. Aile reisleri yaşamın diğer üç aşamasını sürdüren insanlara destek olmalıdır. Geleneğe göre, kişinin torunu dünyaya gelince ormanda yaşama evresi başlamalıdır. Bk. Gül, "Aşrama (As[h]rama)", 76-77.

⁹⁶ Dünyadan feragat anlayışının Budizm'de aile hayatına ve manastır geleneğine etkisi için bk. Hammet Arslan, "Budizm'de Aile", *Dinlerde Aile*, ed. Süleyman Turan, Asife Ünal (İstanbul: Okur Akademi, 2021), 243-268.

⁹⁷ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 151-152.

Dharma üzerine serdedilen *Câtakamâlâ* ifadelerinden şu noktaya varmak mümkün: Dinî öğreti bir bütündür. Ahlak bu bütünün bir parçasıdır.

C. Merhamet

Aryaşura'nın *Câtakamâlâ*'sında merhamet (*karuna*) hasletinin özel bir yeri vardır. *Câtakamâlâ*'nın, Mahayana Okulu'nun bir ürünü olduğu düşünüldüğünde buna çok şaşırılmamak gerekir. Zira Mahayanacılara göre bodhisattvalar, nirvanaya ulaşmaları mümkünken bunu geri çeviren aydınlanmışlardır. Her bir varlığın kurtuluşa ermesinden önce samsaradan çıkmayı reddetmişler, âdeta kendilerini feda etmişlerdir. Bodhisattvaları buna iten saik ise sahip oldukları sonsuz merhamettir.⁹⁸ Öte yandan Mahayana Okulu, kurtuluş yolunda merhamete, "yüce bilgelik" (*pracna*) kadar değer verir.⁹⁹ Tüm bunlarla birlikte Budist gelenek, Buda'nın, aydınlanmasının ardından öğretiyi insanlara yayıp yaymama konusunda yaşadığı anlık tereddüdü yine merhamet duygusuyla aştığını kabul eder.¹⁰⁰ Dolayısıyla bir Budist metinde merhamet duygusunun başköşeyi elde etmesi tabiidir.

Câtakamâlâ'da merhamet, hayırseverliğin kaynağıdır. Bu anlamda bodhisattvalar herhangi bir isteği geri çevirmekten acizdir.¹⁰¹ Bodhisattvaların gösterdiği merhametin asıl gayesi samsarada dönüp duran insanları kurtuluşa erdirmek olsa da onlar her türlü insani ihtiyaç karşısında tereddüt etmeden merhametlerini sergilerler. Merhametlerini öğretiyle, malla, bedenle hatta canla ortaya koyabilirler. Yalnızca mazlumlara değil ahlaken düşüklere dahi merhamet gösterirler. Çünkü Budist düşünceye göre bütün duyarlı varlıklar, kurtuluş yolunda merhamete muhtaçtır. Öykülerde geniş biçimde işlenen merhamet hasletini belli başlı örneklerle ortaya koymak yararlı olacaktır.

⁹⁸ Jeffrey Brodd, *World Religions: A Voyage of Discovery* (Minnesota: Saint Mary's Press, 2003), 86-87; İlhan Güngören, *Zen Budizm: Bir Yaşama Sanatı* (İstanbul: Yol Yayıncılık, 2016), 102; Walter Hazen, *Inside Buddhism* (Dayton: Millikien Publishing Company, 2003), 27.

⁹⁹ Edward Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, çev. Ömer Cemal Güngören (İstanbul: Yol Yayınları, 2005), 62; Brodd, *World Religions*, 86.

¹⁰⁰ Brodd, *World Religions*, 73; "Buddha", *The Oxford Dictionary of World Religions*, ed. John Bowker (Oxford: Oxford University Press, 1997), 169.

¹⁰¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 31.

Öncelikle söylenmelidir ki bodhisattvaların odağı başkalarıdır. Bodhisattvalar, merhametleri gereği insanlığın üzüntüsü ve acısı karşısında bir şey yapmadan duramazlar. Öykülerde sıklıkla vurgulandığı gibi “Merhametli olanlar, kendi zevklerine aldırış etmezler; onların kaygıları başkalarının acılarıdır.”¹⁰² Dişi Kaplanın Öyküsü’nde şu cümleye tesadüf edilir: “Gerçek merhamet sahipleri kendi başlarına gelmemiş olsa bile başkalarının en ufak acılarından etkilenir.” Bu cümleyi söyleten, geçmiş yaşamlarından birinde bir brahman olarak doğan bodhisattvanın, aç kalan bir anne kaplanın yavrularını yemeye meylettiği kederli sahneye şahit olmasıdır. Peşinden gelecek sahnede merhameti, yavru kaplanları kurtarmak için bodhisattvaya bedenini anne kaplanın önüne atacaktır.¹⁰³

Benzer bir merhamet gösterisini, önceki yaşamlarındaki iyi karmasıyla tanrıların efendisi Şakra¹⁰⁴ olarak bedenlenen bodhisattvada görürüz. Asurların¹⁰⁵ savaş ilanına istemeyerek karşılık verir Şakra. Gelgelelim muharebe aleyhine işler ve ordusu dağılır. Bunun üzerine arabacısı Matali, geri çekilme vaktinin geldiğini düşünür ve tanrının arabasını göğe doğru sürer. Bu sırada, dallarında kartal yavrularının barındığı yuvaları taşıyan devasa bir ağaç belirir. Araba ağaca doğru sürülse kuş yavruları canından olacak, ağacın etrafından dönmeye kalkılsa şeytan ordusu yetişip Şakra’yı canından edecektir. Şakra’nın zihninde bir an bile tereddüt oluşmaz. Arabacısına sözleri şunlar olur:

Ağacın etrafından dön. Dehşete düşmüş zayıf yaratıkları öldürmenin yüz karasıyla yaşamaktansa, asurların sopaları altında ölmek daha iyidir.¹⁰⁶

Câtakamâlâ’da dikkate sunulan bir nitelik de bodhisattvaların günahkârlara yönelik sergiledikleri hususi merhamettir. Brahma-

¹⁰² Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 55.

¹⁰³ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 2-8.

¹⁰⁴ Şakra, Vedik tanrı İndra’nın bir diğer ismidir. Budist metinlerde daha az savaşçı yönüyle öne çıkar ve sıklıkla “tanrıların/devaların efendisi Şakra” kalıbıyla kullanılır. Bk. Buswell ve Lopez, “Şakra”, 739-740.

¹⁰⁵ Hint mitolojisinde devaların ya da suların (tanrılar) karşı kutbunda bulunan insanüstü şeytani varlık sınıfı. Bk. Gül, “Asura”, 74.

¹⁰⁶ Bk. Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 107.

loka Sakininin Öyküsü'nde yaşanan budur. Öyküde, geçmiş yaşamlarından birinde erdemlerinin birikimiyle Brahmaloğa¹⁰⁷ bir tanrı suretinde bedenlenen bodhisattvanın, yüce makamının keyfini çıkarmayı bir kenara bırakıp, öte dünyaya inanmayarak cehenneme sürüklenen bir kral için sergilediği merhamete şahit olunur. Öykünün başında verilen bilgi bunun gerekçesidir aslında: Cehennem gibi sonuçlar doğuran eylemlere ve inançlara sahip olanlar, bodhisattvaların özel olarak merhametini hak eder.¹⁰⁸

Mahabodhi'nin Öyküsü'nde bir brahman suretinde karşımıza çıkan bodhisattvanın, dört bir yanda dolaşarak dharmayı anlattığı; ilgisiz varlıklara bile merhameti gereği öğretmeye çalıştığı, "hidayete hevesli, en temiz kaplar gibi kalplerini açan kimseler"e ise büyük bir arzuyla yöneldiği ifade edilir.¹⁰⁹ Bu anlatıdan, bodhisattvaların dharma yolunda yaptıkları rehberliğin esas sebebinin varlıklara duydukları merhamet olduğu bir kez daha anlaşılır. Öykü, bodhisattvaların, bir zamanlar iyiliklerini gördükleri kimseleri asla unutmadıklarını, sonrasında bu kişilerden fenalık görseler dahi onlara karşı merhametlerinin azalmadığını vurgular. Öyle ya öykünün kahramanı Mahabodhi (*bodhisattva*), bir zamanlar saygısını ve iyiliğini gördüğü ancak sonrasında kalbini kıran kralı gönlünden çıkarmaz. Kralın, danışmanları tarafından yanlış öğretilere çekilmek üzere olduğunu telepatik güçleriyle sezince, krala karşı kırgınlığını hiç düşünmeden hareket eder ve onu doğru öğretilere bit tutmayı başarır.¹¹⁰

Ruru Geyiğinin Öyküsü'nde ise bir merhamet manifestosuyla karşılaşırız. Sergilediği merhametle büyük bir varlık olduğunu aşikâr eden ruru geyiği (*bodhisattva*) kralın isteği üzerine sarayda dharma üzerine bir söylev verir. Rurunun söylevinin ana teması merhamettir:

Dharma ve onun tüm ilkeleri kısaca şöyle özetlenebilir: Bütün canlı varlıklara merhamet edin; öldürmekten, çalmaktan ve benzerinden sakının ve herkese sevinç verin... Eğer böyle bir merhametle insanlar, kendilerine ve ailelerine olduğu gibi birbirlerine de muamele edecek olsalar, kimin kalbi kötü düşünceleri barındırır? Bütün rahatsızlıkların nedeni merhamet

¹⁰⁷ Hindu ve Budist mitolojide yüce cennetlerden biri. Bk. Gül, "Svarga", 377-378; Buswell ve Lopez, "brahmaloka", 142.

¹⁰⁸ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 268-281.

¹⁰⁹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 201-202.

¹¹⁰ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 200-218.

eksikliğidir. O; bedeni, konuşmayı ve zihni bozar. Aileye verdiği zarar yabancılara verdiği zarardan az değildir. Fazilet için uğraşanlar sadece merhameti hatırlasalar, iyi sonuç elde etmek için yeter. Merhamet erdemi doğurur, çünkü verimli bir yağmur, ekinlerin büyümesine vesile olur. Bir kez zihne tesir ettiğinde merhamet, başkalarına zarar verme eğilimini yok eder; zihin saflaşır. Ne beden ne de konuşma bozulabilir. Başkalarına fayda sağlama isteği zevkle artar ve bu zevkten sevgi, hayırseverlik, sabır ve diğer erdemler tezahür eder. Merhamet; huzur ve iyi bir itibar getirir. Merhametli olanlar, asla başkalarında şüphe veya endişe uyandırmazlar. Herkes tarafından güvenilirler, herkes tarafından akraba muamelesi görürler. Kişinin kalbi merhamete doymuşsa, hiçbir anlaşmazlık parçalanma getiremez. Eğer birinin kalbi merhametle güçlenmişse, zihni tatlı bir serinliğin tadını çıkarır; hiçbir tutkunun çalkalayamayacağı, hiçbir öfke ateşinin yok edemeyeceği berrak bir havuz gibi... Bilgeler, tüm erdemlerin merhamet içinde barındığına kesin olarak inanırlar. Hangi erdem vardır ki merhametin sonucu değildir?...¹¹¹

Bir başka öyküde ise şarabha geyiği (*bodhisattva*), canına kasteden avcısını merhametiyle şaşırtır. Düzenlediği av partisinde şarabhanın peşine düşen kralı, düştüğü çukurdan kurtaran şarabhadır. Canına göz diktiği bir hayvandan gördüğü merhamet karşısında hayret eden kral, onu sarayda yaşamaya davet eder.¹¹² Bu isteği nazikçe geri çeviren şarabhanın arzusu yine merhamettir:

Avlanmayı bırakın, ey kahraman kral! Sonsuza dek vazgeçin. Ormanın fakir hayvanları; onların akılları donuktur ve ağırdır, onlar sizin merhametinizi hak ediyor, oklarınızı değil. Anlayın, ey güçlü hükümdar! Hayvanlar da insanlarla aynı duygulara sahiptir. Mutluluğu dilerler ve acıların yokluğunu arzularlar. Bunu akılda tutun. Size mutsuzluk getirecek şeyi başkalarına yapmaktan yanlıştır değil mi?¹¹³

Bodhisattvaların, karşılaştıkları vefasızlık hatta kalleşlik karşısında dahi merhametle hareket etmeleri, Büyük Maymunun Öyküsü'nde işlenen temadır. Zira ıssız bir ormanda hayatını kurtardığı adamın, canına kasteden başarısız saldırısı merhametini hiç azaltmamıştır büyük maymunun (*bodhisattva*).¹¹⁴

¹¹¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 243-244.

¹¹² Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 228-231.

¹¹³ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 232.

¹¹⁴ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 219-225.

Filin Öyküsü'ne göz atıldığında, bodhisattvanın kendi bedenini muhtaçlara vermesiyle merhametin doruklarda işlendiği görülür. Zalim bir kral tarafından çöle sürülen kalabalık bir insan topluluğu için bedenini feda eden fil (*bodhisattva*), öykünün kahramanıdır. Fil, çölü kendi egemenlik sahası olarak görür ve bu mazlumları misafiri olarak kabul eder. Akrabalarından uzakta oldukları ve büyük sıkıntı çektikleri için onlara daha fazla merhamet göstermek zorunda olduğunu düşünür. Nihayetinde açlıktan ve susuzluktan mahvolmak üzere olan bu insanları, suyunu içebilecekleri bir göle ve etini yiyebilecekleri bir fil cesedine yönlendirir. İnsanlar tarif edilen gölden sularını içip ölü filin yanına vardıklarında bir merhamet abidesiyle karşılaşır. Önlerinde yatan ceset, az önce onlara yol gösteren fildir. İnsanlarla konuşuktan sonra başka bir yoldan gidip kendini dağdan aşağı atmıştır.¹¹⁵

Merhametin önemli bir niteliğinin belirttiği diğer bir anlatı Ağaçkakanın Öyküsü'dür. Bir aslanın yemek borusuna saplanan kemiği, boğazına girerek çıkararak ve onu ızdıraptan kurtaran ağaçkakan (*bodhisattva*), bir vakit sonra aslanın küstahça ve kırıcı davranışlarıyla karşılaşır. Bu nankörlüğe şahit olan bir orman tanrısının, aslandan intikam alması için kışkırtması karşısında ağaçkakanın verdiği cevap, saf merhameti ortaya koyar:

Erdemli olan, darda kalana merhametinden ötürü yardım eder. Kazanma arzusundan değil. Diğerinin bunu anlayıp anlamaması umurunda değildir.¹¹⁶

Câtakamâlâ'da bodhisattvaların sıra dışı merhamet eylemleri, tanrıları dahi şaşırtır. Avişahya'nın Öyküsü'nde Tanrı Şakra, merhameti gereği hayırseverlikte sınır tanımayan Avişahya'yı (*bodhisattva*), ağır sınamalara tâbi tutar. Cömertlikten vazgeçmeyen bodhisattvaya karşı Şakra'nın sözleri şudur:

Başkalarının ızdırabıyla çektiğin acı o kadar büyük, merhametin ve dünyaya fayda sağlama arzun o kadar ulu ki, seni yolundan caydırmada aciz kalışım hiç de şaşılacak değil. Bunu başarmam, Himalayaların rüzgârla sarsılması kadar küçük bir ihtimal.¹¹⁷

¹¹⁵ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 281- 291.

¹¹⁶ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 329-335.

¹¹⁷ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 36.

Öykülere ait bahsi geçen ifadeler ve örnekler şüpheye yer bırakmayacak biçimde bir şeyi ortaya koyuyor: Budist ahlak öğretisinin nirengi noktası merhamettir. Merhamet kurtuluşun anahtarıdır.

D. Doğruluk

Câtakamâlâ öykülerinde esasında diğer tüm erdemler gibi dharma ile ilişkili olan ancak yine de ayrı ve özel bir erdem olarak altı çizilen kavram doğruluktur (*satya*). Öykülere istinaden açıkça söylenebilir ki dünyanın refahı doğruluk üzerine bina edilmiştir. Doğruluk mutluluğun kaynağıdır. “Doğruluğu incitenler” acıyla karşılaşacaktır. Doğruluğu ihmal eden kişi bu dünyada güvenilirliği kaybettiği gibi sonraki hayattaki mutluluktan da vazgeçmiştir. Doğrular ise öte dünyadan ümitvar olabilir. Bu sebeple “Kim, doğruluğa bağlı kalır da ölümden korkar?” denir. Doğruluk ve dürüstlük, bilgelerin süsüdür. Erdemli kimse, sıkıntıdayken bile doğruluğu asla terk etmez.¹¹⁸

Sutasoma'nın *Öyküsü*'nde, dürüstlük abidesi Sutasoma'nın (*bodhisattva*) dilinden doğruluk hakkında şunlar ifade edilir:

Belki bazıları korku ve açgözlülük sebebiyle doğruluğu bir saman çöpü gibi kolayca terk edebilir. Ama doğruluk, erdemlilerin sahip olduğu tek şeydir, onların hayatıdır; zor durumda bile olsalar ondan vazgeçmeyeceklerdir. Çünkü ne hayatın ne de dünyanın tüm zevkleri doğruluğu terk edenleri alt âlemlerden kurtarabilir. Doğruluk bir övgü, şan ve mutluluk madenidir. Kim bunları birkaç dünyevi eşya uğruna verir?¹¹⁹

...

Birçok erdem, doğruluğa dayanır... Doğruluk, zarafetiyle en muhteşem çelenkleri ve tatlılığıyla her lezzeti aşar. Bir dakika doğruluk, her türlü kefareten ve tirthalara¹²⁰ yapılan zahmetli haclardan daha üstündür. Doğruluk, insanlar arasında şerefi artırır. O, üç dünyadan geçmenin yoludur, göksel meskenlerin girişidir ve samsara bataklığını aşmak için bir köprüdür.¹²¹

¹¹⁸ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 54, 115, 122, 144, 265, 307.

¹¹⁹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 299.

¹²⁰ Hindu geleneğinde hac yeri için kullanılan kavram. Bk. Gül, “Tirtha”, 405.

¹²¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 306.

Câtakamâlâ' da, insanların doğruluktan ayrılmasının felaketlerin sebebi olduğu düşüncesiyle sıklıkla karşılaşılır. Bunun tipik bir örneği Kurban Öyküsü'nde görülür. Anlatıya göre dharmaya bağlı bir kralın (*bodhisattva*) ülkesinde gün gelir büyük bir kuraklık yaşanır. Kral, kuraklığın sebebinin kendisinin veya kendisine bağlıların doğruluğu ihlal etmesi olduğu kanaatine varır. Sorunun çözümü üzerine yapılan istişarelerde din adamları krala, Vedaların emirleri mucibince tanrılara yüzlerce hayvan kurban etmesini tavsiye eder. "Doğuştan gelen şefkati" gereği kral, böyle bir sunuyu kalben onaylamaz ancak öneriyi açıkça reddetmez. Kralın aklındaki çözüm doğruluk üzerinden tatbik edilecektir. Kral, brahmanlara, kurban fikrini kabul ettiğini fakat hayvan değil bin insan kurban edeceğini söyler: Doğruluktan sapanlar içinden seçilecektir, bin kurban. Kralın kararı halka ilan edilir. İlanı duyan halk, tabii olarak kendini düzeltir, günden güne hayatını erdeme dayandırır ve dharmayı içselleştirir. Zaman sanki Krita Yuga'ya döner. Netice itibarıyla kötü güçlerin etkisi yok olur. Mevsimler düzene girer, yağmurlar gelir; ülke bolluğa ve berekete kavuşur.¹²² Öyküde, doğruluk üzerine temellenen eylem yolunun kazanımları, bir saray görevlisinin krala seslenişiyle aktarılır:

Majesteleri! Doğrulukla icra ettiğiniz kurbanın sonucu olarak -hayvan kesmenin şerrinden uzak durarak- hem bu dünyada hem de öbür dünyada tebaanızın saadetini temin ettiniz.¹²³

Doğruluğa sığınma sonucunda yarar ve kurtuluş elde edileceği mesajını işleyen başka öyküler de vardır *Câtakamâlâ'* da. Suparaga'nın Hikâyesi'nde gemici Suparaga (*bodhisattva*), ölümcül fırtınaların ortasında doğru eylemlerine sığınarak yakarır tanrılara.¹²⁴ Balığın Öyküsü'nde, balıkların kralı (*bodhisattva*), kuraklıktan kuruyan göldeki balık sürüsünün canını kurtaracak yağmurları tanrılardan isterken yine doğruluğunu vesile kılarak seslenir.¹²⁵ Bildırcın Yavrusunun Öyküsü'nde ise henüz uçmaktan aciz bir bildırcın yavrusunun (*bodhisattva*), ormanı saran ateş tanrısı Agni'nin merhametini doğruluğa dayanarak nasıl cezbediği görülür.¹²⁶ Bu öyküler muvacehesinde Budist gelenekte doğruluk, erdem sahiplerinin en

¹²² Ārya Sūtra, *The Gātakamālā*, 93-101.

¹²³ Ārya Sūtra, *The Gātakamālā*, 102.

¹²⁴ Ārya Sūtra, *The Gātakamālā*, 124-133.

¹²⁵ Ārya Sūtra, *The Gātakamālā*, 134-138.

¹²⁶ Ārya Sūtra, *The Gātakamālā*, 139-141.

büyük faziletlerinden biri hatta onların güç kaynağı olarak öne çıktığı gibi, doğruluğun tanrının/tanrıların lütfunu cezbediği de belirir.

Doğruluk mesajı taşıyan Ayogriha'nın Öyküsü ise Gotama Buda'nın hayatına yaptığı telmihle dikkat çeker. Prens Ayogriha (bodhisattva) dış hayata karşı olağanüstü bir muhafazayla büyütlür ancak bir festival günü şehrin sokaklarında yaptığı gezide yaşamın acı yüzüyle karşılaşır. Festival neşesiyle coşan insanların karşı konulamaz üç düşmandan gafil olduklarını fark eder: hastalık, yaşlılık ve ölüm. Bu düşüncelerle sarayına dönen prens o gün dünyadan feragate karar verir. Ormana çekilmek için babasından izin ister. Çünkü her gün yaklaşan ölüm karşısında tek çare olan doğruluğun en kolay elde edileceği yer, ormandır.¹²⁷ Bu kararına bir türlü rıza göstermeyen babasını ikna edecek cümleleri şunlar olur:

Bizi ne zenginlik ne de güç korur; yalnızca doğruluk korur. Büyük bir mülke sahip olmaksızın mutluluk getiren şey doğrudur. Doğrulara, ölüm sadece sevinç getirebilir; çünkü onlarda buradan ötesi için bir korku yoktur...¹²⁸

Tüm bu anlatılardan çıkan sonuç berraktır: Doğruluk ahlakın temelidir, koruyucudur, güçtür, kurtarıcıdır, lütfun kapısıdır.

E. Cömertlik

Aryaşura'nın *Câtakamâlâ'sı*nda öne çıkan erdemlerden bir diğeri cömertliktir (dana). Cömertliği, hayırseverlik ve sadaka verme tutkusu gibi, öykülerde çokça yer bulan kavram ve erdemlerle birlikte ele almak doğru olacaktır. Cömertlik, *Câtakamâlâ'sı*nın içerdiği otuz dört hikâyenin ilk dokuzunda ana tema olarak işlenir, diğer öykülerde ise geniş bir yer işgal eder. Anlatılarda cömertlik; kişinin sahip olduğu maldan mülkten, servetten ihsan etme olgusundan kendi aile fertlerini hatta kendi bedenini feda etme raddesine kadar geniş bir yelpazede cereyan eder. O, kişiye âdeta sınır tanımaz uygulamalar yaptırır bir haslettir.

Bir öyküde cömertlerin en büyük sevincinin, insanlara ihsanlarda bulunmak olduğu söylenir. Bodhisattvanın dilinden, "Sadaka mutluluk kaynağıdır. Bunu bilerek kim açgözlülük yapar?" denir.¹²⁹ Diğer bir öyküde, "Hayırseverlik insanı daimî bir zenginlik kaynağı

¹²⁷ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 314-324.

¹²⁸ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 323.

¹²⁹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 31-33.

hâline getirir.”¹³⁰ cümlesi sarf edilir ki bu maddi zenginlik yanında gönül zenginliğini de kapsar. Öykülerde, kendi çıkarını düşünen kimselerin bile zenginlik konusunda kaygılanmadan sadaka vermesi gerektiği dile getirilir. Çünkü hiçbir zenginlik, kişiye, hayırsever amellerle açgözlülüğü bastırmasının memnuniyetini veremez. Daha ötesinde hayırseverlik, kişiye kutsal bir ün kazandırır.¹³¹

Zaman zaman öykülerde, hayır yaparken ve sadaka verirken gözetilecek üsluba dikkat çekilir. Sadaka; güzel davranışlar, güzel sözler ve saygıyla süslenmelidir. Sadaka için kapıya gelen sorgulanmamalı, verilen sadaka kısıtlanmamalıdır. Merhamet ve tevazu ile donatılan sadakaların mutluluğa ulaştırın en üstün yol olduğu, kişiyi ölümünden sonra takip edeceği bilinmelidir.¹³²

Câtakamâlâ' da, erdemli kralların bir hususiyetinin sadaka vermeleri olduğu vurgulanır. Halk tabakasının önderlerini taklit etmeye eğiliminin farkında olarak onlar, bu hasletleriyle halkın kurtuluşunu sağlamayı umarlar. Bu sebeple; cömert kralların dilenciler için sadaka salonları ihdas ettikleri, buralara gelen dilencilerin her türlü ihtiyaçlarını giderdikleri, sık sık sadaka salonlarını ziyaret ederek sadaka dağıtımına bizzat katıldıkları, öykülerin satırları arasında zikredilir.¹³³

Cömertliğin olağanüstü bir hazine olduğu belirtilir. O, kişiye sonsuz lütuflar kazandırır: zenginlik, güç, beden güzelliği, göksel saraylar. Cömertlik; hürsuzların çalamayacağı, afetlerin yok edemeyeceği, kralların hükmedemeyeceği bir servettir. Kişiyi açgözlülükten korur. İlim sahiplerinin görkemini doruklara çıkarır.¹³⁴

Bodhisattvaları cömertliğe yönelten motivasyon, diğer varlıkların yararı düşüncesidir. Bedenini, aklıktan yavrularını yemek üzere olan dişi kaplanın önüne attığında bodhisattvanın arzusu şan, şeref, cennet ya da kraliyet onuru elde etmek değildir. Yegâne kaygısı “hayırseverliği teşvik etmek” ve “erdemlilerin aklını harekete geçirmek”tir; dolayısıyla “bütün dünyanın yararı”dır.¹³⁵

¹³⁰ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 27.

¹³¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 35.

¹³² Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 19, 39, 72, 79.

¹³³ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 9, 73, 100, 127.

¹³⁴ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 24, 34, 46.

¹³⁵ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 6.

Cömertliğin kişiyi sonraki doğumlarında yüceltmesi, öykülerde işlenen konulardandır. Bir Parça Yulaf Lapası Öyküsü bu anlamda dikkat çekicidir. Anlatıya göre Kosala'nın kralı (*bodhisattva*) âdeti olduğu üzere her gün sarayında yüksek sesle şu sözleri söyler:

...Etrafınıza bakın ve; tuzsuz, bayağı ve kuru bir parça yulaf lapasının zengin sonuçlarını görün. Muhteşem savaş arabaları, güçlü atları ve vahşi fillerin koyu mavi kalabalığıyla muazzam ordum, sınırsız zenginliğim, talihin lütfu, dünya üzerindeki hâkimiyetim, asil karım, işte bunların hepsi bir parça yulaf lapasındandır.¹³⁶

Herkes gibi merak içindeki kraliçe, bir gün krala, bu cümlelerle neyi kastettiğini sorma cesaretini gösterir. Kral verdiği cevapla tüm dinleyenleri hayrete düşürür. Çünkü hayal meyal hatırladığı eski yaşamlarından birinde fakir hâliyle verdiği sadakanın, ona bu hayatında kraliyet tahtını sağladığını söyler. Vermiş olduğu sadaka ise elindeki tek yiyeceği olan, bir parça yulaf lapasından başka bir şey değildir. Öykü bu kadarla bitmez. Zira sırası gelmişken kraliçe de nail olduğu büyük lütfu izhar eder: Köle olarak hayat sürdüğü eski yaşamlarından birinde, yemeğinden arta kalanı bir keşişe vermesinin peşinden daldığı uykudan gözlerini açtığında, kendisini bu sarayda bulmuştur.¹³⁷ Hikâyenin sonunda kralın dilinden cömertliğin nitelikleri aşıkâr edilir:

Cömertlik; hırsızların çalamadığı, afetlerin yok edemediği, kralların hükmedemediği büyük bir hazinedir. Cömertlik, zihni bencillikten ve açgözlülükten arındırarak samsara yolculuğunda yorgunluğu giderir. O, en iyi ve en yakın arkadaştır. Mutluluk ve rahatlık kaynağıdır. Kişiyi dilediği her şeyi kazandırabilir. Zaferin yoludur, o.¹³⁸

Kişinin kendi bedeni üzerinden sergilediği cömertlik erdemi, *Câtakamâlâ*'da çok çarpıcı örneklerle sergilenir. Örneğin Şibi Kralının Öyküsü'nde kral (*bodhisattva*), cömertliğe doymayan bir karakterdir. Sadaka verdiği dilenciler hediyelere doyar ancak kral vermeye doyamaz. İçinden geçirdiği şey dilencilerin daha fazla istemesi değildir sadece, uzuvlarının dahi sadaka olarak istenmesidir. Bu aşırı cömertlik tanrıların efendisi Şakra'yı şaşırır. Kralı denemeye karar veren Şakra, kör bir dilenci kılığında kralın huzuruna

¹³⁶ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 21.

¹³⁷ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 22-23.

¹³⁸ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 24.

gelir ve ondan bir gözünü ister. Saray görevlilerinin tüm muhalefetine kulak tıkayan kral, dilenciye bir değil iki gözünü birden vermekten geri durmaz.¹³⁹

Tavşanın Öyküsü'nde benzer bir konu işlenir. Eski yaşamlarından birinde tavşan olarak bedenlenen bodhisattva, kendisini sınamak için bir brahman kılığında ormana gelen Tanrı Şakra'ya seve seve bedenini sunar. Sadaka amacıyla bedenini ikram etmesi bodhisattva için en büyük "huzur" kaynağıdır. Hatta bodhisattva, bedeninin bu tür bir sadakaya aracı olmasını "kolay elde edilmez" bir fırsat olarak görür.¹⁴⁰ Aryaşura, öykünün ardından, kıssadan hisse babında serdettiği cümlelerde, hayvan formunda olsalar dahi "yüce varlıklar"ın (*bodhisattvalar*) ellerinden geldiğince sadaka vermeye çalıştıklarını söyler ve sorar: "O hâlde kim, insan olur da sadaka vermez?"¹⁴¹

Câtakamâlâ' da cömertlik, hayır yapmak ve sadaka vermek âdeta bir tutku olarak tasvir edilir. Bu tutku engel tanımaz. Kimi zaman tanrıların zorlu sınamaları kimi zaman şeytanların engelleme çabaları bodhisattvaların karşısına çıkar. Ancak her zaman onlar sadaka ve hayır tutkusunun peşinden gider. Değil zenginliğin kaybedilme korkusu, fiilen yoksulluğa düşmek dahi erdemli kişiyi sadaka vermekten alıkoyamaz.¹⁴²

Örneğin Tüccarın Öyküsü'nde, cehennem tehdidinin bile bodhisattvaları cömertlikten geri adım attıramadığı işlenir. Öyküde cömert tüccarın (*bodhisattva*) ihsanına dayanamayan Mara,¹⁴³ büyü gücüyle bir cehennem yaratır. Bu cehennem, kapısına gelen dilenciye yemek vermek için harekete geçen tüccarın evinin eşiğindedir. Ancak tüccar geri adım atmaz, dilenciye ikram etmek için cehennem alevlerinden geçmeyi göze alır.¹⁴⁴

Avişahya'nın Öyküsü'nde ise öykünün kahramanının sadaka tutkusu, tanrı Şakra'nın sınamalarından geçer. Cömertlikte sınır tanımayan Avişahya'nın (*bodhisattva*) serveti, Şakra tarafından peyderpey yok edilir; ta ki bir ipi ve bir orağı bırakılır. Cömertlikten ve

¹³⁹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 8-19.

¹⁴⁰ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 44.

¹⁴¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 45.

¹⁴² Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 31-36.

¹⁴³ Budist literatürde kötücül güç, şeytan. Bk. Buswell ve Lopez, "Māra", 530-531.

¹⁴⁴ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 26-30.

hayırseverlikten yine de vazgeçmez Avişahya. İpini ve orağını eline alır, kırlardan ot toplayıp satar ve kazandığı parayla dilencileri sevindirir.¹⁴⁵

Câtakamâlâ' da şaşkınlık uyandıran hususlardan biri, erdem sahiplerinin kendilerinden istendiğinde asla olumsuz cevap vermemesidir. Erdemli kişi, kendisinden isteyenin iyilikten uzak bir varlık olduğunu bilse dahi onu geri çeviremez. Kral Maitribala (bodhisattva), kan emici yakşaların¹⁴⁶ kan ve taze et isteklerine kendi bedeninden kan ve et parçaları sunarak cevap verir.¹⁴⁷ Kendisini durdurmaya çalışan tebaasına karşı cevabı ise Budist geleneğin sadakaya, hayırseverliğe ve cömertliğe dair söylemini beyan eder:

Açık bir istek aldım. Nasıl olur da “Vermem” derim? Nasıl olur da yalan konuşup “Verecek bir şeyim yok” derim? Doğru eylem konusunda rehberiniz değil miyim? Ben yanlış yolda yürürsem bağlılarım ne yapar? Hangi örneği takip eder?¹⁴⁸

Vişvantara'nın Öyküsü'nde ise “Öldürseler ya da sürgün etseler dahi hiçbir şey beni sadaka vermektan alıkoyamaz.” diyen Prens Vişvantara'nın (*bodhisattva*), nasıl en kıymetli filinden ve sonrasında evlatlarından ve karısından vazgeçtiğini görürüz.¹⁴⁹ Bu noktada cömertlik ve sadaka verme tutkusu âdeta bir zaafa dönüşür.

Öykülerden çıkarılacak mesaj zor olmasa gerekir: Cömertlik ve hayırseverlik Budist ahlakın taşıyıcı sütunudur. Sadaka ise veren için de alan için de en büyük mutluluk kaynağıdır.

F. Sabır

Sabır (*kşanti*), *Câtakamâlâ'* da göz ardı edilmeyen önemli bir erdemdir. Öykülerde, bodhisattvalar kimi zaman sıkıntılara kimi zaman haksızlıklara kimi zaman ise arzularının tazyikine karşı sabrederken belirir. Bodhisattvalar, insanlardan kaynaklanan kederlere karşı sabrederken aynı zamanda büyük bir hoşgörü sergiler.

¹⁴⁵ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 31-36.

¹⁴⁶ Hindu mitolojisinde zenginlik tanrısı Kubera için çalışan yarı tanrısal varlıklar. Zaman zaman iblisçe işlerle de ilişkilendirilirler. Bk. Gül, “Yakşalar (Yakşalar)”, 460-461.

¹⁴⁷ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 56-64.

¹⁴⁸ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 64.

¹⁴⁹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 71-93.

Câtakamâlâ öyküleri içinde sabır konusunda en öne çıkanı hiç şüphesiz Kşantivadin'in Öyküsü'dür. Bodhisattva öyküde Kşantivadin yani "sabır öğretmeni" adını taşıyan bir brahmandır. Doğası sabırla dolu Kşantivadin, bir çileci korusunda yaşamaktadır.¹⁵⁰ Bir yaz günü, ülkenin kralı, haremiyle birlikte çilecinin korusunun yakınlarında bulunan bahçesine gelir. Bir süre kadınlarıyla eğlenen kral, uykuya dalar. Bunu fırsat bilen kadınlar ormanda gezintiye çıkarlar ve Kşantivadin'in bulunduğu çileci korusuna varırlar. Sükûnetle meditasyon yapan Kşantivadin'e yaklaşırlar ve az sonra kendilerini, onun, ana konusu sabır olan söylevinde bulurlar:

Nefretle dolu bir zihin ateşe benzer... Bir ateş ne kadar şiddetle yanarsa yansın, içi serin sularla dolu büyük bir nehirle karşılaştığında söner. Kişinin içinde yanan ateş de sabır ile karşılaştığında gücünü kaybedecektir. Sabır büyük fayda sağlar. Kim sabrederse doğal olarak kötülükten ve düşmanlıktan kaçınacaktır. Çünkü onların sebepleri mağlup olmuştur... Sabır fazileti, erdemli bir doğanın sahip olabileceği en yüksek değerdir. Bu, su kullanılmadan elde edilen bir arındırıcıdır. İyiliğin mümkün olan en büyük servetini verir. Sabır, erdemli zihnin hoş kararlılığıdır ve o, başkalarından gelen yaralamalara her zaman kayıtsızdır. Birçok mülküyle birlikte sabır, aynı zamanda hoşgörü olarak da bilinir. Sabır, merhametle ittifak ettiğinde dünyaya fayda sağlar. Güçlülerin süsü, münzevilerin gücü, bu dünyada ve ahirette kötülük ateşinin söndürücüsüdür. Sabır erdemliler için bir zırhtır, çünkü kötülerin dilleri tarafından atılan okları köreltir ve bu silahları övgü çiçeklerine ve zafer çelenklerine dönüştürür. Sabır, dharmanın düşmanı olan yanılısamanın fatihidir ve kurtuluşu kazanmanın kolay bir yoludur. O hâlde, sabır için kim elinden geleni yapmaz; kaçınılmaz olarak mutluluğa götüren o erdem elde etmeye kim gayret göstermez?¹⁵¹

Kşantivadin söylevini vere dursun, bu sırada uykusundan uyanan kral, kadınlarını yanında göremeyince onları aramaya koyulur ve çok geçmeden çilecinin korusuna ulaşır. Gördüğü manzara karşısında kral âdeta çıldırır. Kşantivadin'i kraliyet kadınlarını ayartan şehvet düşkünü sahte bir ermiş olarak düşünür. Etrafındakilerin uyarılarına kulak asmaz. Gazabına yenik düşen kral, Kşantivadin'in nazik öğütlerini hiçe sayarak kılıç darbeleriyle onun ellerini, kollarını koparır; bedenini parçalar. Tüm bunlar karşısında sabırla böylece

¹⁵⁰ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 253-254.

¹⁵¹ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 258-259.

duran Kşantivadin'in kalbinde bulunan tek şey, bu büyük günahı işleyen krala karşı hissettiği üzüntüdür. Ancak bu zulme yeryüzü sessiz kalmaz. Kral, ateş benzeri bir hummaya tutulup korudan kaçarken ayaklarının altındaki zemin yarılr ve onu yutar.¹⁵²

Sabır yalnızca sıkıntılara ve zorluklara karşı gösterilmez. Unmadayanti'nin Öyküsü'nde Şibilerin kralı (*bodhisatto*), şehvete karşı sabrın timsalidir. Kral bir festival sırasında ülkenin en güzel kadını Unmadayanti'yi ("erkekleri çıldırtan") görür; aklını ve gönülünü ona kaptırır. Soruşturması sonucunda kadının saray görevlisi Abhiparaga'nın karısı olduğunu öğrenir. Bu sırada kral, Unmadayanti'nin düşüncesiyle zihin ve beden sağlığını yitirmek üzeredir. Kralın durumunu gözlemleyen Abhiparaga, kralın düştüğü durumun sebebini anlar. Bunun üzerine olayı normalleştirecek türlü argümanlar kullanarak karısı Unmadayanti'yi krala sunmak ister. Ancak kral, tüm bu teklifleri şehvetine karşı gösterdiği sabırla alt eder.¹⁵³ Abhiparaga ile aralarında süren uzun münazaranın ardından kralın cümleleri şunlardır:

Kendime hükmedecek gücüm yoksa, benim korumamı bekleyen halkıma nasıl önderlik edebilirim? Dharma ve lekesiz itibarım gözümün önünde öylece dururken, asla kendime, tutkularıma boyun eğme iznini veremem.¹⁵⁴

Bufalo'nun Öyküsü'ne giriş babında söylenen sözler de sabır faziletinin niteliği açısından değerlidir:

Sabır ancak onu gösterme fırsatı olduğunda ortaya çıkar. Bunu bilen erdemli kimseler, kendilerine zarar verenleri, onlara sabretme fırsatını sağladıkları için velinimet sayarak minnetle karşılar.¹⁵⁵

Hikâyede bufalo suretinde karşımıza çıkan *bodhisattva*, kendisini türlü şımarıklıklarla rahatsız eden maymuna karşı bir yakşa tarafından kışkırtılır. Yakşa, güçlü bufalonun, güçsüz ve küstah maymunu ezerek yok etmesini ister. Ancak bufalonun yakşaya verdiği cevap, âdeta bir sabır bildirisiidir:

Bu maymunun aldatici, güvenilmez ve güçsüz olduğunu elbette biliyorum. Tam da bu nedenle ona katlanıyorum. Güçlü ve ele geçirilmesi mümkün olmayan birine yönelik gösterilen

¹⁵² Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 259-267.

¹⁵³ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 114-124.

¹⁵⁴ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 123.

¹⁵⁵ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 325.

sabrın anlamı nedir? Dürüstlükte ve düzgün davranışlarda dimdik duran erdemli insanlara gelince, onlara karşı katlanı-lacak ne var ki? Bizden daha güçsüz olanlardan gelen yara-lanmalara katlanmalıyız, intikam gücüne sahip olsak bile. Tüm erdemleri kaybetmektense hakaretlere katlanmak daha iyidir. Güçsüzlerin gösterdiği kötü muamele, erdemi sergile-mek için en iyi fırsattır. Erdem âşığı bu gibi durumlarda gü-cünü, neden aklının sağlamlığını kaybetmek için kullansın? Ayrıca, sabrı gösterme fırsatı, başkalarına bağlı olduğu için elde edilmesi kolay bir şey değildir. O fırsat bir başkası tara-fından sağlanmışken, öfkeye başvurmak için ne sebep olabi-lir? Kendi doğruluğunun zararını görmezlikten gelip, benim günahlarımı temizliyormuş gibi davranana karşı sabretmez-sem, söyle, nankör değilse ne olurum? ...Başkasının üzerine keder yükleyerek acının kaynağını yok etmeyi arzulamak veya mutluluğu istemek, asla iyilik getirmez. Mutluluk bu şekilde elde edilemez. Benim ısrarlı sabrım, onun vicdanını uyandırması için bir öğüttür.¹⁵⁶

Câtakamâlâ âdeta şunu haykırıyor: Fenalıklar da hayata dâhil-dir. Yeri geldiği zaman sabır göstermek kişinin erdeminin derecesini ortaya koyar. İyi hâl üzerinde istikameti korumak ise sabrı özümseyenlerin nişanıdır.

Sonuç

Anlaşıldığı üzere Hint dinleri açısından ortak bir inanç ve düşünce olan yeniden doğum, *Câta*ka kavramının Budist kültürde kolaylıkla benimsenmesinin zeminini oluşturmuştur. Yeniden doğum düşün-cesi bir kez içselleştirildikten sonra önceki doğumların neliği, nasıl-lığı veya bu yaşama etkisi ister istemez gündeme gelecektir. Budist *Câta*ka öykülerinin icra ettiği görev, kısmen bu sorulara cevap ver-mektir. Budist kutsal literatürünün tarihsel süreç içerisinde yüzlerce *Câta*ka anlatısını bünyesine kabul etmesi şaşırtıcı değildir. Bunların, kurucunun/Buda'nın geçmiş yaşamlarına ışık tuttuğu iddiası ise inançların hayata yansımaları dikkate alındığında anlaşılırdır. En nihayetinde bu anlatıların, Budizm'in mitolojik literatürüne havale edilmesi sorun yaratmayacaktır. Zaten öykülerin barındırdığı efsa-nevi dil, bu konuda dile getirilecek itirazlara bir cevap teşkil edecektir.

¹⁵⁶ Ârya Sûra, *The Gâtakamâlâ*, 327-329.

Câtaka öykülerinin tarihsel gerçekliği ne olursa olsun, bu konuda yadsınamayacak veya göz ardı edilemeyecek bir hususa dikkat çekmek gerekir. Bu ise söz konusu literatürün Budist ahlak öğretisi içinde önemli bir işlevi üstlendiğidir. Câtaka öykülerinin tarih boyunca Budist söylevlerde, özellikle halka yönelik din anlatılarında öğretiyi aktarma adına -her dinin ihtiyacı olduğu gibi- Budizm'in epik ve fantastik dil ihtiyacını karşıladığı kabul edilebilir. Konuya bu açıdan bakıldığında, Câtaka türünün en öne çıkan örneği *Câtakamâlâ*, Budist gelenek açısından son derece kıymetli bir eserdir. Yazarı Aryaşura'nın edebî maharetiyle tezyin edilmiş eser, bir Budist için Buda'nın ihtişamını ortaya koyarken, bodhisattva karakteri üzerinden Budist erdemleri zirve örneklerle sergiler. Bu tür eserlerin, salt didaktik metinlere nazaran halk nezdindeki tesiri dikkate alındığında, ahlaki eğitim açısından değeri anlaşılabilir. Son olarak şu söylenebilir: Günümüzde dünya çapında bir tanınırlık elde etmiş olan *Câtakamâlâ'nın* Türkçe literatürde bilinmesi ve irdelenmesi önem arz etmektedir. Tarihte Türk topluluklarının Budizm ile ve İslam'ın Hint dünyası ile ilişkileri göz önüne alındığında, buradan kültürlerin etkileşimi bağlamında yeni bakış açılarına bir kapı aralanabilir.

Kaynakça

- Access to Insight. "Khuddaka Nikaya The Collection of Little Texts". Erişim 22 Şubat, 2022. <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/kn/index.html>.
- Access to Insight. "Abhisanda Sutta: Rewards (AN 8.39)". Translated by Thanissaro Bhikkhu. Erişim 7 Şubat, 2022. <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an08/an08.039.than.html>.
- Access to Insight. "Bhaya-bherava Sutta: Fear & Terror (MN 4)". Translated by Thanissaro Bhikkhu. Erişim 7 Mart, 2022. <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.004.than.html>.
- Access to Insight. "Dhammacakkappavattana Sutta: Setting the Wheel of Dhamma in Motion (Samyutta Nikaya, 56.11)". Translated by Thanissaro Bhikkhu. Erişim 3 Mart, 2022. <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/sn/sn56/sn56.011.than.html>.
- Access to Insight. "Kevatta (Kevaddha) Sutta: To Kevatta (DN 11)". Translated by Thanissaro Bhikkhu. Erişim 1 Mart, 2022. <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/dn/dn.11.0.than.html>.
- Access to Insight. "Samaññaphala Sutta: The Fruits of the Contemplative Life (DN 2)". Translated by Thanissaro Bhikkhu. Erişim 1 Mart, 2022. <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/dn/dn.02.0.than.html>.
- Arslan, Hammet. *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2015.

- Arslan, Hammet. "Evrensel Bir Budist Ahlak Sisteminden Söz Edilebilir mi? Pancasila Bağlamında Bir Değerlendirme". *II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu Bildirileri*, ed. İshak Tekin, Esmâ Türkmen, 99-109. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.
- Arslan, Hammet. "Budizm". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, editör Bayram Ali Çetinkaya, I: 675-722. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Baskı, 2015.
- Arslan, Hammet. "Budizm'de Hayvanlar". *Kutsal ve Hayvan: Dinlerin Hayvanlara Bakışı*, ed. Süleyman Turan, 343-382. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.
- Arslan, Hammet. "Budizm'de Aile". *Dinlerde Aile*, ed. Süleyman Turan, Asife Ünal, 243-268. İstanbul: Okur Akademi, 2021.
- Ārya Sūra. *The Gātakamālā: Garland of Birth-Stories*. Translated by J. S. Speyer. Edited by Max Müller. London: Oxford University Press, 1895.
- Āryasūra. *Jātakamālā: Garland of Birth-Stories*. Simplifier Ānandajoti Bhikkhu. E-book: 2010. <https://www.ancient-buddhist-texts.net/English-Texts/Garland-of-Birth-Stories/Garland-of-Birth-Stories.pdf>.
- Āryasūra. *Jātakamālā: The Marvelous Companion*. Berkeley: Dharma Press, 1983.
- Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. Calcutta: Rupa, 1986.
- Brodd, Jeffrey. *World Religions: A Voyage of Discovery*. Minnesota: Saint Mary's Press, 2003.
- Buddhist Suttas*. Translated by T. W. Rhys Davids. Oxford: Clarendon Press, 1881.
- "Buddha". *The Oxford Dictionary of World Religions*, ed. John Bowker, 168-169. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- "Buddhism". *The Oxford Dictionary of World Religions*, ed. John Bowker, 171-172. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Buswell, Robert E. ve Lopez, Donald S. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. Princeton: Princeton University Press, 2014.
- Conze, Edward. *Kısa Budizm Tarihi*. Çev. Ömer Cemal Güngören. İstanbul: Yol Yayınları, 2005.
- Cowell, E. B. "Preface". İçinde *The Jātaka or Stories of The Buddha's Former Births*. Trans. Robert Chalmers. Edited by E. B. Cowell, I: vii-xii. Oxford: 1895.
- Davids, T. W. Rhys. *Eski Hindistan'da Budizm*. Çev. Murat İnceyan. İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2007.
- Dhammatalks.org. "Brahmajāla Sutta (DN 1)". Translated by Thanissaro Bhikkhu. Erişim 1 Mart, 2022. <https://www.dhammatalks.org/suttas/DN/DN01.html>.
- Gnanarama, Pategama. *Essentials of Buddhism*. Singapore: Buddha Dharma Education Association Inc., 2000.
- Gül, Ali. *Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

- Güngören, İlhan. *Zen Budizm: Bir Yaşama Sanatı*. İstanbul: Yol Yayıncılık, 2016.
- Harvey, Peter. *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values and Issues*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Hazen, Walter. *Inside Buddhism*. Dayton: Millikien Publishing Company, 2003.
- Karataş, Hüsamettin. "Budist Kutsal Metin Külliyyatında Lotus (Saddharmapundarika) Sutra". *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, ed. Ahmet Hikmet Eroğlu. 601-624. Ankara: Berikan Yayınevi, 2016.
- Kaya, Korhan. *Buddhizm Sözlüğü*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Keown, Damien. *Buddhist Ethics: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. 2005.
- Keown, Damien. *The Nature of Buddhist Ethics*. New York: Palgrave Macmillan, 1992.
- Kökdemir, Esra. "*Cātakalar: Bodhisatta Öyküleri*". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2019.
- Kökdemir, Esra. "Buddhist Eser Cātaka'daki Anlatıların Hint Kültürüne Etkisi ve Alegorik Yolla Görsel Yansımaları", 793-810. *DTCF Dergisi* 59, sy. 2 (2019).
- Kutlutürk, Cemil. *Hinduizm'de Avatar İnanç*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Lay, U Ko. *Guide to Tipitaka*. E-book: Buddha Dharma Education Association Inc., 1984. http://www.buddhanet.net/pdf_file/tipitaka.pdf.
- Mukhopadhyaya, Satkari. "Jataka". *Encyclopaedia of Indian Literature*. Volume II, Edited by Amaresh Datta. 1812-1813. New Delhi: Sahitya Akademi, 2005.
- Müller, Max. "Editor's Preface". *The Gātakamālā or Garland of Birth-Stories*. Trans. J. S. Speyer, ed. Max Müller, vii-xvii. London: Oxford University Press, 1895.
- Nakamura, Hajime. *Budha*. Çeviren Zeynep Seyhan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Olcott, Henry Steel. *Budist Katesizm*. Çev. Ali Gül. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Speyer, J. S. "Introduction". *The Gātakamālā or Garland of Birth-Stories*. Trans. J. S. Speyer, ed. Max Müller, xxi-xxix. London: Oxford University Press, 1895.
- Steiner, Roland. "Aryaśūra". *Brill's Encyclopedia of Buddhism*, ed. Jonathan A. Silk, 2: 70-72. Leiden: Brill, 2019.
- The Jātaka or Stories of the Buddha's Former Birth*. Trans. Robert Chalmers et al. Volume I-VI, ed. E. B. Cowell. Cambridge: Cambridge University Press et al. 1895-1907.
- Upadhyaya, Kashi Nath. *Early Buddhism and the Bhagavadgita*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1971.

Ali GÜL

Vinaya Texts (Part I: The Patimokkha, The Mahavagga). Translated from Pali by T. W. Rhys Davids, Hermann Oldenberg, ed. Max Müller. Oxford: The Clarendon Press, 1881.

Wangu, Madhu Bazaz. *Buddhism*. New York: Chelsea House Publisher, 2009.

Yitik, Ali İhsan, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnançının Tenasüh İnançıyla İlişkisi*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1996.